یاش توركستان

توركستاننگ ملی قورتولوشی اوچون كوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك ده‌قابر-
ندەن چیغا باشلاغان

ایون (حزیران) 1938 (1357 هجری)

سان 103

بو ساندا:

١)فیض‌الله خواجه وه اكمل اكرام حقیقتاًده قیزیل موسقوانگ دوشما-
نیمی ایدیله‌ر؟—باش مقاله؛ ٢) شرقی توركستان انقلابی اطرافندا [II]
—مجدالدین احمد؛ ٣) معارف جبهه‌سنده—تاشبالتا؛ ٤) توركستاندا
١٩٣٧/٣٨نچی اوقو ییلی قاندای أوتكه‌زیله یاتیر؟—عبدالوهاب؛ ٥)سا-
ویت قیشلاق خوجالغندا عمومی وه خصوصیلك (قولخوز بحرانی)—اسكندر؛
٦) ساویت قیشلاق خوجالغی «یوتوقلاری»—بالتابای؛ ٧) توركستاندا
بو ییلغی كوكلەم ایكین پلانی؛ ٨) ساویت روسیا مهاجرت سیاستی—تیمور
اوغلی؛ ٩) ساویتله‌ر مملكتنده سایلاو معركه‌سی؛ ١٠) چه‌خو-سلوواقیا
مسئله‌سی—جانای؛ ١١) بین‌الملل تورموشدان—م؛ ١٢) أنازه‌لارنی یر-
لیلەشتیرو مسئله‌سی اطرافندا؛ ١٣) رابون غازیتالارینگ املا خطالاری؛
١٤) توكیودا عبدالحی قوربانعلی قامالدی؛ ١٥) توركستان خبرله‌ری:
(توركستاننگ انابتلی كشیله‌ری، میرزویان قایدا قالدی؟، موسقوانگ أیگ بویوك بناسی
توركستان مه‌رمه‌رله‌ریله سالنماقچی، «یه‌گی فه‌رغانه» تیوه‌ره‌گیده‌گی «یاوز دوشمانلار»، اقتصادی
زیانچیلار، یه‌گی قادرولار.)
١٦) یه‌گی نشریات «ترجمان»؛ ١٧) باشقارمادان؛ ١٨)وارشاوادا شرقی
توركستان حقندا مهم بر معروضه.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

اقتصادی زیانچیلار

پیسکەنت رایونی موتور-تراقتور استاسیونی دیرەکتورینگ سیاسی ایشلەر اورونباساری اسلام اوغلی قولخوزلاردا خوجالیق پلانلارینگ ۏقتندا بەجەریلیشی اوچون کورەش آلیب بارمای، تراقتورچیلار اورتاسیغا کیریب آلغان صنفی یاتلارنگ، شبهەلی کشیلەرنگ قیزغین ایش پەیتیدە تراقتورلانی بوزوشلاریغا یول قویوب، بو یلغی کوکلەم ایشلەرینی سابوتاژ قیلیشغا اورونمشدر. أوزبیکستان یر ایشلەری قومیسارلغی اسلام اوغلی ایشلەرینی تیکشیرگەندەن سوڭ، اونی وظیفەسیدەن آلیب تاشلاغان. خبر بیریلدیگینە کورە، اسلام اوغلی‌نگ زیانچیلق حرکتلەریگە یاردەم قیلغان موتور - تراقتور استاسیونی مدیری صالی اوغلی ایلە مەخانیزاتور سولوپەنقولارنگ کیلگوسیدە ایشدە قالیش - قالماسلیقلاری مسئلەسی کورولمەکدەدر («قیزیل أوزبیکستان» ۲.۲.۳۸).

۱۹۳۳نچی یلدان بیری برنجی قاراکول موتور-تراقتور استاسیونی دیرەکتوری بولوب کیلگەن قول احمد اوغلی‌نگ اقتصادی زیانچیلغی افشا ایتلیب، أوزبیکستان یر ایشلەری قومیسارلغی طرفندان دیرەکتورلق وظیفەسیدەن بوشاتیلمشدر («قیزیل أوزبیکستان» ۳.۲.۳۸).

یەڭی نشریات:

«ترجمان»

هندستاندا یاشاوچی تورکستان مهاجرلەرندەن بر تورکومنگ دهلی‌دە اوردو تیلندە چیقارا باشلادیقلاری «ترجمان» دیگەن مجموعەنگ ۱۹۳۸نچی یل مای (۱۳۵۷ هـ. ربیع الاول) تأریخلی ایلك سانی باشقارمامیزغا کیلدی. آدرەسی: Gali Pahari Darzian, Delhi-India

*

وارشاوادا شرقی تورکستان حقندا مهم برمعروضه

مجموعەمیز باسیلماق أوزرە ایکەن وارشاوادان، باش محرریمز چوقای اوغلی مصطفی بیکنگ شو آینگ ۱۵ندە چارشنبە کونی اونداغی شرق اینستیتوتندە شرقی تورکستان حقندا مهم بر قونفرانس بیرگەنلگی خبرینی آلدیق. معروضەچی بو مهم قونفرانسندا، آینیقسا شرقی تورکستاندا ظهور ایتکەن سوڭغو وقعەلار أوستندە کوبرەك توختاب، تیڭلاوچیلارینی اونداغی مهم حادثاتلە تانیشترمش وە کوب آلقیشلانمشدر.

فیض‌الله خواجە وە اکمل اکرام

حقیقتاً دە قیزیل موسقوانڭ دوشمانیمی ایدیلەر ؟

«یاش تورکستان»دا عیناً کوچوروب نشر ایتدیگمز «۲۱»لەر محاکمەسی اثناسنداغی سوراقلاردا اکمل وە فیض‌اللەنگ کورسەتولەری وە سوڭ سوزلەری، بو مسئلەگە آتالغان مقالەمز مناسبتیلە تورلو طرفدا یاشاوچی‌یورتداشلاریمزدان یوقاریداغی‌سورغونی‌بیرگەن مکتوبلەر آلدیق. آراالقدا بعضیلاری بو سورغونگ اوزیلەگنە دە کفایتلەنمەی، بو تورکستان قوممونیست—بولشەویکلەری باشلوقلارینگ قیزیل موسقوا طرفدان عیبلەنووینە مجموعەدا بو قادار کیگ یر آیریلووی کیرەکمی ایدی ؟ دیگەن سورغونی‌دا بیرەدرلەر.

سوڭ درجەدە یرندە بولغان بو سورغولار عینی زماندا یورتداشلاریمزنگ یورتمزدا بولایاتقان حادثات‌نی نە درجەدە تیرەڭ بر علاقە وە دقت بیلەن تعقیب ایتمەکدە بولغانلقلارینی کورسەتەدر. بز دە تورلو تخمینی قیدیرولارغا بیریلب کیتمەی سورغولارغا توغرودان توغرو جواب بیرمەکچی بولامز.

«یاش تورکستان»نگ ۱۰۱نچی ساندا تولوق کیتردیگمز فیض‌اللّٰه وە اکمل‌نگ ساویت محکمەسی قارشیسنداغی کورسەتولەرینە دقت ایتکز. اونلارنگ ساویت محکمەسی قارشیسندا اعتراف ایتب بویونلارینا آلدیقلاری ممکن وە غیر ممکن تورلو زیانچیلق عیبلەرینی بر طرفدا قالدیریب توروب، اونلارنگ اصل گناهی بولغان ساویت دیکتاتورلغینا قارشی یاشیرین دوشمانلیغینی آلایلق. بو حقیقتگە اوخشایدیمی ؟ حقیقت بولووی ممکنمو ؟—ئەوەت، بو حقیقتگە اوخشایدی وە حقیقت بولا دا آلادی.

بز بونگلە نە فیض‌اللە وە اکمل‌نی مدافعە ایتمەکچی وە نەدە اونلارنی ملتچیلەر قاتارینا کیریتب قویماقچی بولامز. بز بوندای‌توشونچەلەردەن اوزاقمز. اونلار بولشەویك ایدیلەر وە ساویت حکومتینگ

خدمتچیله‌ری ایدی. اونلارنگ ساویت حکومتنه خدمت قیلب یوروب یورتمزغا کیترگه‌ن ضررلارینی ته‌رازینگ برکوزیگه، ساویت سیاستنه قارشی «زیانچیلق» قیلب یوروب کیترگه‌ن بولولاری محتمل فائده‌نی ایکنچی کوزیگه قویساق شبهه‌سز، که یورت وه خلقمزغا کیترگه‌ن ضررلاری کوب آغردر. فقط بو بزنی فیض‌الله، اکمل وه یوزله‌رچه باشقا تورکستانلی بولشه‌ویکله‌رنگ ساویت دوشمانچیلغی حرکتنده بولا بیلو احتماللارینی یاشیروغا مجبور ایتمه‌یدر. بالعکس بز تورکستان بولشه‌ویکله‌ری باشلوقلارینا موسقوا طرفندان آتیلماقدا بولغان یاشیرین دوشمانچیلق، زیانچیلق عیبله‌وله‌رینی ممکن قادار کیک وه تیره‌ك قیلب قیدیریب اورتاغا قویوب بارمالیمز. چونکه بو تورکستان بولشه‌ویکله‌ری باشلوقلارینگ «گیزلی دوشمانلق وه زیانچیلقلاری» بزنگ خلقداغی باریشماس ساویت دوشمانلیغینگ تیره‌گلگینه‌گنه شهادت بیره‌در.

سز فیض‌الله بیله‌ن اکمل‌نگ ساویت دوشمانی حرکتله‌رینگ باشلانیشی وه جریانی حقنداغی اعترافلارینا دقت ایتگز. فیض‌الله أوزینگ ساویت علیهدارلغینگ باشلانیشینی تا ۱۹۲۰نچی یلدان آلادر. بو ایسه بوخارانگ ساویتله‌شتریلووی تأریخیدر. او زمان، فرونزه وه قوییبشه‌ف (بولارنگ ایکیسی‌ده أولوب کیتکه‌ن) باشدا، بولشه‌ویکله‌ر یاش بوخارالیلارنگ برقسمینی أوز حرکتله‌ری (یعنی یاش بوخارالیلار حرکتی) اسمنده‌ن بوخارانی ساویتله‌شتروگه راضیلق بیریشکه مجبور ایتکه‌ن ایدیله‌ر. یاش بوخارالیلار امیرنگ شخصنه وه ره‌ژیمنه قارشی نه قادار دوشمان بولسالار دا، ساویت ره‌ژیمی طرفداری‌دا ایمه‌س ایدیله‌ر. روس اوردوسی سونگوله‌ری تهدیدی آستندا یاش بوخارالیلارنی ساویتله‌شتروگه راضی بولوشغا مجبور ایتکه‌ن بولشه‌ویکله‌ر أوزله‌رینگ بوخارادا ایشله‌گه‌ن رذالتله‌ری مسئولیتینی ده اونلارغا یوکله‌تب قویدیلار. فیض‌الله وه باشقا یاش بوخارالیلار باشلوقلاری او زمان برگه ایدیله‌ر وه یات برکوچنگ أوز یورتلارندا ایشله‌گه‌ن جنایتله‌ری مسئولیتینی اوموزلارینا آلیب اوتوروغا راضی ایمه‌س ایدیله‌ر.

عثمان خواجه، نصربیکله‌ر باشدا بولغان یاش بوخارالیلار غروپینگ تیزگنه ساویت تأثیری آستنداغی بوخارا حکومتی قاتارینی تاشلاب چیقب کیتکه‌نلکله‌رینی خاطرلارسز. ایکنچی قسم ایسه اورنندا اوتوروب قالدی. مه‌نه شو اوتوروب قالغانلارنگ بری فیض‌الله ایدی. اونگ یوره‌کده‌ن قیزیل موسقوانگ صادق خدمتچیسی بولوب کیتمه‌گه‌ن بولابیلووی غایتده طبیعیدر، حتی اغلب احتمالدر...

اکمل اکرام أوزینگ ۱۹۲۸ده‌ن آلیب زیانچیلیغا باشلادیغینی سوبله‌دی. ۱۹۲۸نچی یلی ساویت بیش یللق پلان سیسته‌مینگ باشلانیش وه ساویت حکومتینگ مرکزیتچیلك قاراقته‌رینی بولشه‌ویکله‌رنگ أوزله‌رینه ده آچیق کورسه‌توچی بر تأریخدر. بونگله ایمدیگه‌چه سوزده‌گنه بولسا دا حسابلاشیلووی لازم تاپیلیب کیلگه‌ن بالخاصه ملی أولکه‌له‌ر بولشه‌ویکله‌ری ایمدی حسابدان چیقاریلیب قویولغان ایدی. مجبوری قوللکتیفله‌شترو، أهالینی بوتون مالندان آجراتو، وحشیانه پاختا سیاستی، آچلق، بونلار بوتونیسی نه قادار متعصب بولشه‌ویك بولوب کیتکه‌ن بولسا دا اکمل اکرامنی أوز خلقینگ مقدراتی أوستنده اویلانوغا مجبور ایتمه‌ی قالالماس ایدی.

فیض‌الله‌دا بولغانی کبی اکمل‌نگ ده أوزینگ کیزلی آنتی ساویت حرکتی باشلانیش تأریخی بزنی بونلاردا یاشیرین آنتی ساویتلیك، موسقوا دیکتاتورلغی دوشمانلیغی بار بولابیلووینه اینانیشقا اونده‌یدر.

بزلگ اواقوچیلاریمز نظر دقتینی تارتیب اوتمه‌ك ایسته‌دیگمز ایکنچی برنقطه «۲۱»له‌ر محکمه‌سنده بوخارین‌نگ کورسه‌توویدر. بوخارین بوتون بو عیبله‌نوچیله‌ر ایچنده اوزینگ ایسکی بولشه‌ویك وه مفکوره‌چی قوممونیستلکده‌گی «تازه آتینی» توروق وه شدتله مدافعه ایتکه‌ن برگنه کشیدر. بوخارین أوزینگ تورکستاندا اکمل وه فیض‌الله بیله‌ن اوچراشقانلقلارینی سویله‌دی. اونلارله حکومت وه فرقه ایچنده ستالین‌گه قارشی حرکتنی تشکیل ایتو یولنداغی مذاکره‌له‌رینی آڭلاتدی. تفصیلاتنگ بعضی بر نقطه‌لارندا آیریلسالار دا، اساس نقطه‌لارندا

ئۇۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

فيض‌الله دا اکمل ده بو کوروشمه‌له‌رنی عینیله بوخارین بیله‌ن بر تورلو قیلب، اساس گناهلارینگ ساویت علیهداری کوره‌شنی تشکیل ایتب کوچه‌یتو وه تورکستانی ساویتله‌ر اتفاقندان آیریب کیتونی حاضرلاش بولغانینی سویله‌دیله‌ر.

مه‌نه بزگه، فیض‌الله وه اکمل حقیقتاً ده ساویت دوشمانی بولا آلیرلارمی؟ دیگه‌ن سورغوغا مثبت جواب بیرو أمکانی بیرمه‌کده بولغان اوبیه‌کتیف تایانچیقلار بونلاردر.

ئه‌وه‌ت، فیض‌الله خواجه، اکمل اکرام وه باشقا یوزله‌رچه تورکستان یرلی بولشه‌ویکله‌ری قیزیل موسقوانگ یاشیرین دوشمانلاری بولا آلادرلار هه‌م ده اغلب احتمال شوندای درلار دا. فقط بونلار بزنی اونلارنگ ساویت آگه‌نتی بولوب یوروب ایشله‌دیکله‌رینه کوز یوموشغا مجبور ایتمه‌مه‌لیدر. تکرار ایته‌یلیك، که اونلارنگ خدمتی وه قاتناشی بیله‌ن ساویت حکمرانلغی طرفدان یورتمزغا کیتریلگه‌ن ضرر وه اورولغان ضربه اونلارنگ زیانچیلق یولینه توشوب ساویت حکومتنه کتیردیکله‌ری ضرر بیله‌ن أولچوب بولمایاجاق درجه‌ده بویوك وه آغردر.

*

شرقی تورکستان انقلابی اطرافندا (☆)

II

جیگ‌ـشورین أداره‌سی آستیدا تورکستان (۱۹۲۸—۱۹۳۳)

یانگ‌ـجانگ‌ـجونگ نگ مشئوم وجودینی اورتادان کوته‌رگه‌ن سوسیالیست فه‌ن‌ـیووان‌ـنان طبیعی جیگ‌ـشورین (Jing-Shurin) اوچون دخی تهلکه‌لیك سانالیر ایدی. اونگ اوچون «مرکز حکومتنگ شرقی تورکستان ولایت حکومت رئیسی یانگ‌ـزه‌ن‌ـشگ جنابلارینی أولدورمه‌ك جرأتینی کورسه‌تکه‌ن خائن فه‌ن توتولوب اعدام ایتلدی». بوخدمتیگه‌مقابل چین مرکزحکومتی جیگ‌ـشورین‌نی ولایت حکومت‌رئیسی قیلیب بیلگیله‌دی. بیچاره مرکز والی تعیین ایتمه‌کده‌ن باشقا ایشگه آرالاشالماس ایدی.

(*) باشی «یاش تورکستان» نگ ۱۰۲ نچی ساننده.

چونکه اونگ دیگه‌نی قیلیماس وه حکمی أوتمه‌س ایدی... ذاتاً کوب مسئله‌له‌رنی مرکز بیلمه‌س ایدی.

یانگ‌ـزه‌ن‌ـشگ نگ کیینگی کونله‌ریده «جانگ‌ـجونگ»لیك اورنی «جوشی—ولایت حکومت رئیسی» عنوانیغا آیلاندی. بوصورتله جیگ‌ـشورین حکومتده «جیگ‌ـجوشی» نامی بیله‌ن اورون اشغال ایتدی. بومنحوس وجودنگ ریاست مقامینی اشغال ایتیشی ده قولینی قانغا بویاماق (یعنی «فه‌ن»نی أولدورمه‌ك) صورتیله بولدی. اونگ قیسقا مدت دوام ایتکه‌ن أداره‌سی جداً شدتلیك بولدی. «یانگ» مدبرانه وه مکروحیله یولی بیله‌ن شدتینی تعدیل ایتب ایش قیلغانیدان کوب خصوصلاردا خلق اغفال ایتلگه‌ن ایدی. اما جیگ پرواسز شدت وه جبرگه جرأت ایتکه‌نیده‌ن ۱۹۲۹دا کیچیك قوزغالانلار باشلادی. بو قوزغالانلارا فوق‌العاده رحمسز حرکتله‌ر ایله یاتیریلدی. گناهسز انسانلارنی أولدوروش وه أولدوروش کونده‌ن کونگه خلقنی غضبلاندیردی. عرض وه ناموسغا تجاوز شکلینی آلغان ظلم، اسلام تربیه‌سیگه سیغماغان تکلیفله‌ری نهایت شرقی تورکستان مجاهدله‌رینگ «یا قورتولوش یا أولوم!» دیب قطعی عصیان ایتشله‌ریگه سبب بولدی.

جیگ جوشی‌نگ سیاستی حقیقتاً قوپال ایدی. تیشدان خبر آلماق، خارجله علاقه قیلماق کوب آغیر، حتی داخلده هه‌م مخابره وه مراسله سانسورغا تابع ایدی. اونگ اوچون شرقی تورکستان داخلیده‌گی احوالنی خارجغا عکس ایتدیریش امکانسز بولغانیده‌ك، خارجده‌ن خلق‌نگ فکرینی، ذهنینی آچقوده‌ك مطبوعات وه سائره آلیب کیلیش ده ممکن ایمه‌س ایدی. حیات زیاده تقیداتغا تابع توتولدی. مملکتنگ بایلغینی أوز چونته‌گیگه تولدوروشغا اورونغان جیگ‌ـشورین أوز رفاه وه سعادتی اوچون یورت وه اهالینگ محو—پریشانلغینی توشـونمه‌س ایدی.

مه‌نه شو اثناده، ۱۹۳۱نچی یلی باشلاریدا ینه قومولدان قوزغالان باشلاندی. جیگ‌ـشورین بو قوزغالانی غایت قورقونج قارشیلادی.

فقط بوكوتەريليشنڭ توركستانڭ هەر طرفيغا يايليب عمومى بر قوزغالان شكلينى آليب كيتەجەگى انديشەسيله بو قومول عصيانينڭ امكان داخلندە افشا ايتليشينى تيلەمەدى وە مركز حكومتگە (نانكينغا) بيلديرمەك ايستەمەدى. شايد بو قوزغالانى باسترو اوچون أوز كوچى يىتمەسە، غرب قومشوسى ساويت روسياغا مراجعت ايتونى أوز چوتەگى اوچون فائدەليراق ديب توشوندى...

روسيا ايله يانگ-زەن-شڭ زمانيدا باشلاغان علاقە وە اقتصادى رابطە آنچا قوتلەنيب، بولشەويك روسيانڭ قونسوللارى وە بولماغان يرلەردە دە تجارت مؤسسەلەرى قورولوب بو واسطە ايله ضمنى سياست، منحوس خيال توركستانڭ هەر طرفيغا تارقالماقدا ايدى. «يانگ» وە «جيڭ»لارنى شرقى توركستانغا اجنبى بر دولتنڭ ايگە بولوشى ياكە بو اولكەنڭ بولشەويكلەشيب كيتيشى علاقەدار ايتمەس ايدى. بولار يالغز أوز چوتەكلەرى اوچون قايغيرار وە شخصى منفعت اوچون تورك-مسلمان اهاليني ايزەر ايديلەر.

«يانگ»نڭ اورنيغا «جيڭ»نڭ كيليشى خيرلى بر أوزگەريش بولمادى. بوندان توركستانغا بر فائدە كيلمەدى. تيسكەريسينچە تضيق كوپەيدى. ١٩٣١ قوزغالانى كوندەن كونگە آرتيب، توركستانڭ باشقا طرفلاريغا سرايت ايتدى. «محلى وە اهميتسز بر قوزغالان» ديب قيلنغان تفسيرلارى يالغان چيقيب قالدى. جيڭ-شورين حكومتى كوچى بو عصيانى ياتيرتالمادى. دوستى روسياغا مراجعت قيلدى. ذاتاً بو ايشكە آدادە وە بوتون حركاتينى ياقيندان تعقيب ايتيب تورغان بولشەويك روسيا لازم كيلگەن تدبيرلەرنى كوردى. بر مدت ايلگەرى نانكيندان اورومچيگە كيلگەن اركان حرب ضابطى «شڭ-شى-تسەى» (Shing - shi - tsai) نى روسلار أوزلەريگە آنچا ياقين كورورلەر ايدى. چونكە اوكشينڭ سياسى فكرلەرينى روسلار اوناتارلار ايدى. ياخود دە روسلار اونى أوزلەريگە موافق بركشى قيليب آلغانلار ايدى. جيڭ طرفيدان عصيانى باسترو اوچون يوللانغان عسكرى كوچ باشچيلغينا «شڭ-شى-تسەى»

بيلگيلەندى. ينە روسلارنڭ حاضرلاغان پلانلارى ايله موفق بولماغان جيڭ-شورين روسيا آرقالى تەنزينگە يوباريلا تورغان بولدى. هەر تورلو تسهيلات احضار ايتلدى. ١٩٣٣نچى يىلى باشلاريدا روسياغا وە اونداں تەنزينگە جوناتيلدى... بونيگلە شرقى توركستانڭ قاراتأريخيدە ينە بر فصل توگەدى... فوق‌العادە وحشى، حددان زيادە ظالم بولغان جيڭ - شورين أدارە باشيدان اوزاقلاشديريليب، يىريگە «دوبەن» (Duben = عسكرى والى) عنوانيله شڭ-شى-تسەىنڭ وە جوشى (Jushi — ولايت حكومت رئيسى) ناميله «لى» (Li) ديگەن برسينڭ بيلگيلەنيشى بختسز شرقى توركستانڭ تأريخيدە يەگى شئامتليك بر دور آچدى.

جيڭ توركستانى انقلاب ايچيدە قويوب قاچدى. يانگ-زەن-شڭ توركستانى اقتصاداً روسياغا اسير قيلغاندان سوڭ أولدورولدى. جيڭ-شورين ايسە توركستانى روسياغا سياستاً وە أدارە باقيمندان دا باغلاب قاچدى. اونڭ روسلار ايله بولغان ياشيرين معاهدەلەرى، نانكيننڭ خبرى بولماغان سياسى وە اقتصادى آڭلاشمالارى بوتونيسى توركستان ضرريغا ايدى.

جيڭ-شورين نانكينغا بارغاچ، ١٩٣٣نچى يىلنڭ سوڭلاريدا، اونداغى توركستانليلارنڭ تشبثى ايله توقيف ايتلدى. اونوتماسلق كيرەككە، جيڭ-شورين «چين دولتيگە خيانت قيلغانلق» بيلەن توقيف ايتلمشدر. يوقسا ختاى حكومتى اونى توركستان خلقينى ايزگەنليك وە قيرغانليغى سببلى محكوم ايتمەدى!.

يانگ-زەن-شڭ هەر دائم مركز حكومتنى آلداب ايش قيليب كيلگەن ايدى. جيڭ-شورين دە مركزنى اغفال ايتدى. ايندى بو منحوس أدارەگە وارث بولوب، أوزينى «دوبەن» قيلديريش اوچون خلقنى مركزگە مراجعت ايتديرگەن «شڭ-شى-تسەى» سوزدە مركزگە تابع ايكەنلگن سويلەسە دە حقيقتدا ايشنى غرب قومشوسى ايله يوروتدى. شونيدا آيريچا سويلەب أوتەيليك، كە «جوشى» مقامينى اشغال ايتكەن «لى»نڭ قوليدا هيچ بر ايش يوق وە بر هيكلدەك بولوب، تماميله

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

«شڭ-شی-تسەی» گە تابعدر. بوکون شڭ-شی-تسەی «دوبەن» لیك منصبی ایله شرقی تورکستاندا بر «دیکتاتور»در!

خلاصە «یانگ» بیلەن باشلاغان روسیاغا یاقینلق سیاستی، «جیگ» زمانیده ینه ده اساسلانیب، نهایت «شڭ» چاغیدا کمالغا ایریشدی. شرقی تورکستان موغولستاننڭ ۱۹۲۳نچی ییلغی حالتی عرفەسیده تورادر. بوکون شرقی تورکستاندا یوروتولگەن سیاست وه تعقیب ایتلگەن اداره اصولی أڭ ابتدائی برکشینڭ ده نظریدان قاچمایتورغان شکلده بارز بر مشابهت عرض ایتەدر؛ یعنی شرقی تورکستانداغی أداره اصولیله غربی تورکستانداغی ساویت رەژیمی بر بریگه کوب اوخشایدر!..

شرقی تورکستاننڭ کیینگی انقلابینا عمومی بر قاراش

«اگر بز کاشغاریا روسیاغا قاراشلی مختار بر خانلق وجودگه گیلترسەك، بوتون اورتا آسیاغا ایگه بولاجاقمیز. بو صورتله أوزمیز اوچون یڭه اوزاقلارغا یول آچاچاقمیز.»
روسیانڭ غربی سیبیریا والیسی غاسفورت.

شرقی تورکستان اسمی، بو أولکه حقندا بوزوق نیتلی خود غوش کشیلەرگه یاخشی ایشیتیلمه گەنیدەن، اونی قصداً بوزوب أوزگەرتیب سویلەوچیلەر ده بار. چینلەر بو أولکەنی ضبط ایتکەندەن کیین اوگا اوزون ییللارغاچا معین بر اسم بیرالماسدان، نهایت اونی، یەگیدەن آلینغان بر ولایت بولغانیدان، «یەگی ولایت» معناسندا «شنکجانگ» (Sing - kiang) دیب آتادیلار.

شرقی تورکستاننڭ شمال قسمی، تیان-شان تاغلارینڭ اوست طرفی کتابلاردا «جونغاریا» یاخود «شمالی تورکستان» آتالیب، آست طرف جنوبی تورکستان «آلتی شهر» وه کتابلاردا «کاشغاریا»، ختایچا دا «نەن-جانگ» (Nen - jang) دیب یوروتولەدر.

جونغاریادا روسیانڭ اقتصادی وه سیاسی تأثیری زیادەدر. کاشغاریا-جنوبی تورکستان-آلتی شهر طرفلاریدا دا روسیا تأثیری بولسا هەم، هندستان وەآفغانستان ایله چیگەرەلەنگەنیدەن، بو طرف تأثیرلەری هەم

کورولور ایدی. جنوبده رسمی حدود شهری تاشقورغان آرقالی پامیر وه آلای تاغلاری ایله آفغانستانغا، چترال - گیلگیت یوللاری ایله کشمیر آرقالی هندستانغا، اصغری یکرمه کونلوك یول ایله کذا قارغالیق آرقالی قاراقوروم تاغلاری أوستیدەن أوتوب، عین زماندا خوتاندان تاغ ایچی یوللار ایله بر آیدان آرتیق هەم کوب قینارلیق تیبەت یولی بولوب، بو یول آرقالی لاداخدان هندستانغا أوتوش ممکندور. بو تجارت هەم قاتناشو یولیدور. شرقی تورکستاننی مرکزی ختای ایله باغلایتورغان قومول - حامی یولی ایله جنوبده خوتان - چرچن یولی وه سوجو آرقالی تویه یولی باردر. حامیغا مرکزدەن موتورکیلیشی قینلیق بولسا هەم بر درجه گه قادار ممکندور. موتور بیلەن مرکزگه ۲۰—۲۵ کونده باریلادر.

شرقی تورکستان مەنه شوشرائط ایچیده مرکز ایله أداری، سیاسی وه هندستان ایله اقتصادی رابطەسینی تأمین ایتکەنی حالده، توبەندەگی عصری وه اویغون یوللار بیلەن روسیا ایله اقتصادی وه سیاسی باغلیلیغینی سیقلاشتریب کیلمه کدەدر: ۱)شمالداغی «سارا سومبه» گه روسیاغا قاراشلی غربی تورکستاننڭ «زایسان» دیگەن شهریدەن أوتوب «تورك-سیب» (تورکستان-سیبیریا) تیمیر یولیغا بیرلەشەتورغان عصری بر یول باردر. ۲)ینه شمالداغی مهم شهرلەردەن «چوگوچەك» گه روسیاغا قاراشلی غربی تورکستاننڭ «باختی» دیگەن شهریدەن کیچیب، آیاکوزدە «تورك-سیب» تیمیریولی ایله بیرلەشەتورغان منتظم یول بار. ۳) غولجا شهری ایله روسیاغا قاراشلی غربی تورکستاننڭ «جارکند» آرقالی آلما-آتاغا قادار اوزانیب، بوندا «تورك-سیب» ایله بیرلەشەتورغان تیمیر یول بار. ٤) غولجاغا «ایلی» نهری ایله ده یاخشی قاتناشو بار. ٥)آقسوغا ایسیق کول بویونداغی قاراقولدان یول بولغانیدەك، ٦) اوچتورفانغا نارین‌دان یول بار. ۷)کاشغارغا اوش‌دان کوب یاخشی یوللار بار. احتمال فەرغانەدەگی تیمیر یول خطلارینی شرقی تورکستان حدودلاریغا اوزاتیرلار. ایمدیلیك بو پلان معلوم ایمەس. فقط الحال اورومچی حکو-

متی شو یوللارغا توغرولاب ، شرقی تورکستان داخلیده یول سالماقدادر.

بز بو حدود یوللارینی قید ایتمه‌کله شرقی تورکستانی کوب ایسکی زماندان بیری مصمم بر پلان ایله قولغا کیریتمه‌ك ایسته‌گه‌ن بر سیاستنی تشریح وه بلکه ره‌آل بر شکلده اثبات ایتکه‌ن بولامیز. روسیانگ غربی سیبیریا والیسی غاسفورت‌نگ ۱۸۵۷ ده یازغان بر کتابیدا: «اگر بز کاشغاریادا روسیاغا قاراشلی مختار بر خانلق وجودگه کیلترسه‌ك ، بوتون اورتا آسیاغا ایگه بولاجاقمیز. بو صورتله أوزیمز اوچون ینه اوزاقلارغا یول آچاچاقمیز» دیب یازیشی وه بوکون ساویت روسیانگ مهم حدود باشلاریغا منتظم یوللار سالیشی ، مسئله‌نگ اهمیتینی آیدینراق آگلاتسا کیره‌ك.

اقتصادیات بر علم ایدی. ایندی بو علم «سیاسی اقتصاد» نامیله تدریس ایتلمه‌کده‌در. درحقیقه بر مملکتگه حلول ایتمه‌ك اونگ اقتصادیاتیغا ایگه بولماقا باغلیق بولوب قالدی. اقتصادی مذهبله‌ر وه ماته‌ریالیزمچیله‌ر مانعسز آت اویناتماق اوچون غافل شرقا یوگوره‌درله‌ر. بو غفلت یورتی عینی زماندا سیاسی اقتصاد وه ماته‌ریالیزم تجربه‌له‌ریگه أڭ مساعد لاباراتوآر بولماقدا!... موغولستان ۱۹۲۳نچی ییلدان بیری «تجربه»نگ یاخشی نتیجه بیرگه‌نیگه دلیل بولدی. ایندی‌شرقی‌تورکستاندا آچیق وه رسمی فعالیت باشلادی.

شو فرصتده بر وقعه‌نی دا یازیب أوته‌ی؛ بر زمان علمله مشغول بر ذات عصری مذهبله‌رحقندا سویله‌رکه‌ن: «اقتصادی‌مذهب مؤسسله‌رنده‌ن قارل مارکس‌نگ فکرینی روسلار علمی بردرایتله ایمه‌س ، بلکه بو مسلکنگ نشریگه مساعد شکلده جاهل بولغانلیقلاریدان قبول ایتکه‌ندرله‌ر» دیگه‌ن ایدی...

مستملکه‌چی ، مستولی چار والیله‌ریده‌ن غاسفورت‌نگ فکرینی‌ایشکه آشیریب ، شرقی تورکستانی اقتصادی وه سیاسی نفوذی آستیغا آلغان ساویت روسیاغا نیمه دیب آیتیش کیره‌ك ؟...

مجدالدین احمد. (دوامی بار)

معارف جبهه‌سنده

بر مؤسسه وه تشکیلاتنگ حقیقی وضعیتی أولچوسی أوستنه توشکه‌ن وظیفه‌نگ به‌جه‌ریلیشی وه بیره بیلگه‌ن مثبت نتیجه‌سیدر. بر مکتبنگ أولچوسی ده طبیعی اوقوچیسینگ آلیب چیقدیغی حاضرلق وه کورسه‌ته بیلدیگی اولغونلقدر. ساویت مکتبینی مه‌نه شو حقیقی أولچوده‌ن کیچیرمه‌کچی بولساگز اونگ اویله‌نگه‌نده‌ن کوب توبه‌ن قالغانینی کوره‌سز. ساویت مطبوعاتینی دقتله تعقیب ایتسه‌گز ، ابتدائی مکتب بر طرفدا تورسون ، اورتا حتی برقسم عالی مکتبله‌رنگ تولا سوادلی کشی چیقارا آلمادیغندان قیلنغان شکایتله‌ر اوچراتاسز. اوتکه‌ن اوقو ییلی باشندا دارالفنونغا کیرمه‌ك اوچون مراجعت ایتکه‌ن برنیچه یوز کشینگ کوبچیلگی توغرو یازا آلماغانلقدان توشوب قالغانلار ایدی.

بو ییلغی ساویت غازیتالاری ساویت مکتبینگ بوکونکی حالی حقندا دا یاخشی حکم بیرمه‌ی کیله‌در.

«تورکمه‌نسکایا ایسکرا» غازیتاسی (۱٤. ۲. ۳۸) ۱۹۳۷/۳۸ اوقو ییلی أیلك یارمیسندا تورکمه‌نستان ساویت مکتبله‌ری کوبچیلگنده اوقوچیلاردان آلجاق یوزده ایللی قادارینگ منسوب بولوندیغی صنف درجه‌سینه یارارلق حاضرلق کورسه‌ته بیلدیگینی یازادر. حتی عینی غازیتا تورکمه‌نستاندا اوقو یاشنداغی بالالارنگ مکتبگه تارتیلیش نسبتینگ یوزده «٦۰»نی کیچمه‌دیگینی بیلدیره‌در. سوڭ آیلارغا قادار شو تورکمه‌نستان ساویت غازیتالاری بیتنده حکومت وه فرقه باشلوقلاری مکتب یاشنداغی بالالارنگ مکتبگه تارتیلیش نسبتینی یوزده ۹۰ حتی ۹۵ دیب کورسه‌تب کیلمه‌کده ایدیله‌ر.

«ساوه‌تسکایا قرغیزیا» غازیتاسی (۱۷.۲.۳۸) برقسم رایونلار مکتبله‌رنده‌گی وضعیتنی یوزده «٦۹» دیب کورسه‌ته‌در. بو غازیتا برآز بولسادا سبب مسئله‌سینه یاناشیب ، اونگ أیلك سیرادا درس بیرو ایشینگ سوڭ درجه‌ده توبه‌نلگنده‌ن ، تربیه ایشینگ بوتونله‌ی اونوتولغانلغندان توقنانینی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سویله‌یدر. بونی هه‌رکیمگه آگلاشیلارلق نورمال تیلگه آیلانترساق، معلمله‌رنگ حاضرلیقسزلغی بولوب چیقادر.

بو جهتنی «قازاغستانسکایا پراودا» غازیتاسی (۵.۲.۳۸ وه ۳۰.۱۰.) یه‌نه ده آچیقراق قیلیب کورسه‌تمه‌کده‌در. بو ییل مکتبله‌رگه دوام ایتمه‌کده بولغان بالالار أیچنده ۶۰ میگده‌ن آرتیق ایکنچی ییللق اوقوچی بارلیغینی قید ایتکه‌ن غازیتا بو ییلغی اوقو ایشله‌ری باریشینگ دا قناعتلاندیرارلق بولماغانلغینی آلغا سوره‌در. بو حالنگ ایگ مهم سببی اولاراق باشلانغیچ وه اورتا مکتبله‌رده‌گی اوقوتوچیلار کوبچیلگینگ تولوق په‌داغوژیك تعلیم کورمه‌گه‌ن (یعنی معلم مکتبی بیترمه‌گه‌ن) کشیله‌ر بولغانلغینی کورسه‌ته‌در. بو غازیتاغا کوره باشلانغیچ مکتبله‌رده ایشله‌وچی ۲۰۸۹۴ معلمنگ ۱۳۴ ۱۶ی اورتا تحصیل کورمه‌گه‌ن (یعنی ابتدائی تحصیللی)، اورتا مکتبنگ ۸—۱۰ صنفلارندا درس بیروچی ۱۰۱۴ معلمنگ ۶۲۸ی عالی تحصیل کورمه‌گه‌ن (یعنی اورتا حتی قسماً ابتدائی تحصیللی) کشیله‌ردر. یه‌نه شو ساویت غازیتاسینا کوره، شو کورسه‌تیلگه‌ن سویه‌له‌رده‌گی معلمله‌ر ده مکتبله‌رنگ احتیاجی نسبتنده تاپیلمایدر. قازاغستاندا برگنه بولسادا تعلیم هیئتی تولا بولغان قازاق اورتا مکتبی کورسه‌تیله آلماس ایکه‌ن.

بوتون تورکستان ساویت مکتبله‌رینگ وضعیتینی سوك درجه‌ده فجیع تاپوچی ساویت مطبوعاتی بوتون مسئولیتنی ملتچیله‌ر وه یاده ملتچیلکله عیبله‌نوب توتولغان، قوولغان، أولدورولگه‌ن سابق باشلوقلارغا یوکله‌تمه‌کچی بولادر. گویا اونلار مملکتده مکتب وه معارف ایشله‌رینگ انکشافینی وه یاش عنصرنگ تحصیل وه ترقیسینی ایسته‌مه‌گه‌نله‌ر ایمش.

مجموعه‌مزنگ ۱۰۱ نچی سانندا بو عیبله‌نوچیله‌رده‌ن ایکیسی، فیض‌الله وه اکملنگ اعترافلاری ایچنده بو یولداغی حرکتله‌ریله ساویت حکومتنه قیلغان خیانتله‌رینی ده اوقودق. او یرده ساویت محکمه‌سینگ بو کشیله‌رنی ایمدیکی ساویت مطبوعاتی ادعاسینگ ته‌رسنچه عیبله‌دیگینی کوردوك ایدی. اونلار أوزله‌ری ده بوتون کوچله‌رینی مکتبله‌رگه صرف ایتدیکله‌رینی فقط مکتبله‌رنگ ساویت ایمپه‌ریالیزمی یولندا

ایمه‌س، تورکستان ملتچیلگی یولندا حاضرلانیب چیقولارینا اوروندقلارینی. بونگ اوچون کیره‌کلی وضعیت، شرائط وه قادرونی حاضرلاو اوچون اعظمی غیرت صرف ایتدیکله‌رینی، بو صورتله ساویت روسیاغا قارشی خائن بولوب اوتوردقلارینی اعتراف ایتدیله‌ر. طبیعی بز بو جهتنگ فیض‌الله وه اکمل کبی قومیسارلق اورنینا بیریلیب کیتکه‌ن وه بو اورونلاری اوچون أوز خلقلارینا مثلی کورولمه‌گه‌ن ظلمنی تطبیق ایتیشده قورال بولوب یورگه‌ن، قارشیسندا آچلقدان أولوب یاتقان وطنداشلاری جسدی أوستنده‌ن باسیب کیچوده‌ن وجدانی تیسکینمه‌ی کیلگه‌ن کشیله‌ر اوچون نه درجه‌ده توغرو بولغانلغینی تعیین ایشینی کیله‌جه‌کده تأریخ تیکشیروچیله‌رینه قالدیریب توروب، حقیقی ملتچی معلم عنصرلار اوچون بونگ توپ‌توغرو بولغانلغینی بوکون بیله سویله‌ی آلامز. ملتچیله‌ر مکتبنگ انکشافنه، اونگ حقیقی برتربیه مؤسسه‌سی وضعیتینه کوته‌ریلمه‌سینه حرکت ایتمشله‌ردر. اونلارنگ بو اورونوشی مکتبنی تربیه مؤسسه‌سی رولندان چیقاریب، اونی أوز سیاستنه آلت ایتمه‌کچی بولغان ساویت روسیا ایمپه‌ریالیزمی نیتنه مانع بولغان... دیمه‌ك بوکونکی مکتبنگ وظیفه‌سینه لایق بر مؤسسه بولاآلماوینگ اصل سببی ساویت روسیا ایمپه‌ریالیستلك سیاستیدر. تورکستان ملتچی معلمی ده مه‌نه شو کولتور دوشمانی ایمپه‌ریالیزمگه قارشی کوکس کیریب، تهلکه‌ده‌ن تهلکه‌گه آتلاب بو مقدس مؤسسه، کولتور اوچاغینی قوتارماقچی بولادر. ذاتاً روس ایمپه‌ریالیزمینگ تورکستاندا بوندان باشقا تورلو بر رول تاقیندیغی بارمیدر؟

بر طرفدان معلم یوقلغندان شکایت ایتکه‌ن ساویت مطبوعاتی ایکنچی یافدان آز-ماز ایشکه یاراغان معلمله‌رنگ ملتچیلك، ساویت دوشمانلغی کبی عیبله‌رله دسته‌دسته قوولوب قالدیغینی خبر بیرمه‌کده‌در. بو صورتله ساویت حکومتی معلم قادروسینی یالغز سانچاغنا آزالتیب‌غنا قلماسدان عینی زماندا اونگ سویه‌سینی ده توبه‌نله‌تمه‌کده‌در.

تورکمه‌نستاندا یربند رایونی اجراقومی اوتکه‌ن ییلنگ ۲۱ ده‌قابرندا برده‌ن ۷ معلمنی ایشده‌ن قووب یوبارغان. أوز حقلارندا هیچ

قاندای بر شکایت بولماغان بو معلملەرنگ قوویلو سببی ۱۹۳۱/۳۲ لەردە قامالغان بعضی کشیلەر بیلەن اقربالقلاری بارلغی ایمش. قیزیل‌سو رایوندا ایسە ۲۲ معلم عینی سببلەرلە قوولغان. («ت. ایسکرا» ۱.۲.۳۸).

قازاغستان معارف قومیسارلغی قیسقاغنا بر مدت أیچندە بوندای قوولغان معلملەردەن، جقسز قوولدقلارینی آلغا سوروب، قایتادان ایشکە آلنولارینی سوراب، مراجعت ایتوچی کشیلەر ۳٤۰قا یتمشدر. پاختا آرال ساوخوزنداغی ٥۲ معلمنگ ۲۰سی عینی جنسدەن سببلەر بیلەن قوولوب یوباریلمشدر. («ق. پ.» ٥.۲.۳۸) عینی غازیتا ۲۱.۲.۳۸تأریخلی سانندا یەسیل رایونی اجراقومی طرفندان ۱٤ یانوار تأریخلی بر قراریلە ۱۹ معلمنگ قوولغانلغینی بیلدیرەدر.

بو کبی مثاللارنی کیگ تورکستاننگ هەر بورچەگندەن سانسز، سوگسز درجەدە کیترمەك ممکن بولسادا وضعیتنی، ساویت روسیا سیاستینگ آلدیغی استقامتینی کورسەتو اوچون ایمدیلك بو قداری دا کفایت ایتب تورار دیب اویلایمز.

***

ساویت مطبوعاتینگ سوڭ مکتب معرەکەسندە کیگ اورون توتقان بر مسئلە تورکستان مکتبلەرندە روس تیلی مسئلەسیدر. تورکستانداغی بوتون ساویت مطبوعاتینی هیجانغا کیترگەن بو مسئلە ساویت روسیانگ مکتب وەعمومیتلە کولتور سیاستی قاراقتەرینی برآزدا یالانغاچلاماقدادر.

«تورکمەنسکایا ایسکرا» غازیتاسی (۱٤.۲.۳۸): «اوقوچیلارنگ ایگ ضعیف بولغان درسلەری دە بزنگ أیگ کوب اهمیت بیردیگمز روس تیلی درسیدر. بو قالاقلقنی بیترو یولندا نە بو درسنگ معلملەری وە نە دە مکتب مدیرلەری جدی بر اورونوش کورسەتمەیدرلەر» دیدر.

تورکمەنستان حکومتی جمهوریت دائرەسندەکی تورکمەن، أوزبیك، قازاق مکتبلەرندە روس تیلی درسینی کوچەیتوگە قرار بیرمشدر. بونگ اوچون دە یاز تعطیلی زمانی ٤۲۸۰ روس تیلی معلمی اوچون حاضرلق قورسی آچیلماقچیدر.

«قازاغستانسکایا پراودا» غازیتاسی(٥.۲.۳۸) «روس تیلی کبی مهم بر درسنگ تعلیم ایشی سوڭ درجە یامان وضعیتدەدر. مکتب بیتروچیلەرنگ أیلك سیرادا روس تیلینی مکمل بیلیب چیقولاری کیرەك ایدی. بو ایسە عالی مکتبلەرگە کیریب اوقونی دوام ایتدیرە بیلو وە علمنگ یوکسەکلکلەرینە کوتەریلە بیلونگ باش شرطلارندان بریدر.»

«تأسف کە کوب قازاق مکتبلەرینگ ایمدیگەچە روس تیلی معلملەری یوقدر. تولا هەم تولا بولماغان ٤٦ قازاق اورتا مکتبندە روس تیلی درسی بوتونلەی بیریلمەیدر. روس تیلی درسی بیریلگەن مکتبلەردە دە وضعیت هیچ بر تورلو تنقید کوتەرەرلك ایمەس. دیمەك قازاق مکتبلەرندە روس تیلی اوقوتو مسئلەسی ایمدیگەچە توغرو یولغا قویولماغان.»دیدر.

«ساوەتسکایا قرغیزیا» غازیتاسی(۱۷.۲.۳۸) قیرغزستان مکتبلەرینك آنا تیلی وە روس تیلی سوادلاری ضعیف. روس کولتورندەن صنعی بر دیوار ایلە قورونماق ایستەگەن بورژوآ ملتچیلەر قیرغز ییگیت وە قیزلارینا موسقوا هەم لەنینغراد عالی مکتبلەری یوللارینی توسوب اونلارغا روس ادبیاتی بیلەن تانیشو وە «انسانلقنگ ایگ بویوك داهیلەری» لەنین وە ستالین‌نی اصل تیلندە اوقو امکانینی بیرمەی قویدیلار» دیگەندەن سوڭ، قیرغزستان معارف قومیسارلغینگ دا روس تیلی درسینی کوچەیتو یولندا هیچ قاندای چارە کورمەگەندەن شکایت ایتەدر...

ساویت مطبوعاتنداغی شکایتلەرنی دقتلە اوقوساگز، اوندا أیکی ایز اوچراتاسز. بری «روس تیلی»، «روس ادبیاتی»، «روس کولتوری»، «دنیا داهیلەری لەنین، ستالین اثرلەری» قایغوسی بولسا، ایکنچیسی تورکستان یاشلیغینی قالای قیلیب مثبت علم وە هنر یولنە کیرتیب، اوندان معاصر قادرو حاضرلاو قایغوسیدر. طبیعی بو ایکی قایغونگ ایکی استقامتدەن کیلە یاتقانلغی‌دا آپ-آچیق کورونوب تورادر.

تورکستانلی یاش بوکون ایچندە بولوندیغی کولتورسز بر دوشمان قولنداغی اسارتینگ فجیع شرائطی ایچندە قالای قیلیب دا أوز خلقی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

اوچون مثبت عنصر بولوب یتیشوگه یول ، حتی بو مقصدی اوچون دوشمانینگ أوز قورالینی آلیب أوزینه قارشی قوللانو یولینی بیله قیدیرادر.

روس‌ایمپەریالیزمینی تمثیل ایتوچی‌ساویت حکومتی ایسه برطرفدان بو یاشلقنی مثبت علم وه هنر یولندان ساقلاب قالو توسقونلقلاری قیدیرسا ، ایکنچی یاقدان اونگ روحی ، ذهنینی روس کولتوری تأثیری آستینا کیریتب آلیب ، ملی ایمانینی ضعیفله‌تیش یولینی قیدیرادر.

کون کوندەن گورولاب بارایاتقان بو چیکشمه یانغینی أیچینده روس ایمپەریالیزمی سیاستینگ بر دوآلیزم بحرانی کیچیرمه‌کده بولغانلغی‌دا کورمەی بولمایدر. ساغلام تورکستان ملی قورتولوش مفکورەسی ایشیغینی وه ظلم، قهرغاغنا تایانغان چوروك روس ایمپەریالیزمی وزالینی کورسەتمه‌کده بولغان توینوکلەرنگ بری ده بزچه مەنه شودر.

تاشبالتا.

*

تورکستاندا 1937/38 نچی اوقو ییلی قاندای أوتکەزیله یاتیر؟

شو ییل باشندا عشق آبادده تورکمەنستان باشلانغیچ وه اورتا مکتبلەری ایشچیلەرینگ برنچی قورولتایی بولوب أوتدی. شوندا تورکمەنستان باشلانغیچ وه اورتا مکتب ایشچیلەری برلگی مرکزی قومیتەسی باشلیغی آرتیق اوغلی تورکمەنستانداغی معارف ایشلەری حقندا معلومات بیرەرکەن ، ۱۹۳٦/۳۷ نچی اوقو ییلی تورکمەنستاندا بیرمیگ ۹۳۰ مکتب بولوب ، بولاردا ۱٦۱ میگ بیش یوز اوقوچی بارلغین سویلەدی. بو ۱ میگ ۹۳۰ مکتبنگ ۹۸۹ ی تورکمەن تیلنده ، ۱۲۳ ی أوزبیك تیلنده ، ۱۱۱ی قازاق وه ۱۳ی ایران(فارس) تیلنده ایکەن. بولاردان باشقا تورکمەنستاندا ۱٦۱۰ اوقوچیسی بولغان ۹ ایشچی فاکولتەسی(رابفاك) ، ٤٤٦۹ اوقوچیسی بولغان ۲۷ تەخنیکوم وه ۱۳۲۹ اوقوچیسی بولغان ٤ یوقاری مکتب («ساویت تورکمەنستانی»٤.۱.۳۸)

بارلغینی بیلدیروچی آرتیق اوغلی ، تورکمەنستان اوچون ملی قادرو یتیشترەتورغان بو ۹ ایشچی فاکولتەسی ایله ۲۷ تەخنیکوم وه ٤ یوقاری مکتبنگ قایسی تیلده ایکەنلگین آنیق سویلەمەیدر. بونیگله برابر بز بوندا آتالغان ٤۰ مکتبده ییرلی تورکچەنگ قاندای بر اورون توتقانلغین یە ساویتلەرنگ أوز منبعلارندان بیلەمیز. یوقاریدا کیتریلگەن معلوماتدان ۱۹۳٦/۳۷نچی اوقو ییلی تورکستاننگ یالغز تورکمەنستان قسمندا غنا ٦٥٤ مکتبنگ روس تیلنده ایکەنلگی آڭلاشیلماقدادر ، که بو رقم دا ، ساوبت روسیا ایمپەریالیزمی دورنده ، مخدوم قولی یورتندا ایوان‌ستەپاننیلینگ قاندای یوکسەك اورون توتقانلغینی کورسەتە بیلەرلیك بر مثال بولا آلیر.

رسمی معلوماتغا قاراغاندا ۱۹۳۷/۳۸نچی اوقو ییلی تورکمەنستاندا ۱۷٦ میگ ۲۰۰ اوقوچی بار. بو، اوقوچیلار سانینگ ، ۱۹۳٦/۳۷ اوقو ییلینا قاراغاندا ، ۱٤ میگ ۷۰۰ کوپەیگەنلگینی کورسەتەدر. بو بولشەویك رسمی معلوماتینگ نه قادار توغرو بولوب‌بولماغانلغینی بیلگیلەو اوچون عینی معلوماتنی بیروچی ساویت غازیتاسینگ باشقا ستونلەرنده:

«تورکمەنستاندا ۱۲ میگگه یاقین اوقو یاشلیلاری اوقوغا چیکیلمەگەن. بر نیچه رایونلاردان اوقو یاشلیلاری ۱۰۰ پروسەنت اوقوغا چیکیلدی ، دیب معلومات بیریلگەن بولسا دا ، تیکشیریلگەن بو معلومات توغرو چیقمامشدر.» دیگەن سطرلارغا دقت ایتوکیرەك.

«کەرکی دائرەسنده ۵۰ معلم ، تاشحوض دائرەسنده ۷۰ معلم یتمەیدر. بر معلمنگ ۳ ـ ٤ صنف اوقوتاتورغان یرلەری‌ده آز ایمەس. بو حال یالغز تاشحوض دائرەسنده بولمای ، باشقا رایونلاردا دا دوام ایتەدر.»

«خوجامباز رایونی معارف بولومی مدیری برکونده ۸ معلمنی ایشلەرندەن قولاب یوباردی.» («س. ت.» ٥/٦ یانوار ۱۹۳۸).

اوقوییلینگ أیگ مهم دورنده عشق‌آباد غازیتالارندا: «کەمچیلیکلەرنی تیز توزەتمەلی» ، «دەگیشلی نتیجه چیقارمالی ایش» ، «اوقوییلینگ

ایکنچی یارمندا مونگ یالی ایشلەمەك اولماز» کبی تورلو سرلوحەلار آستندا باسیلغان یازولارنگ بر قسمینیدا برابر اوقویلیق:

«عشق آباددەگی مالیە تەخنیکومینگ اوقوچیلاری یاتاقخانەسیگە هنوزەچەنلی سوناقو بولمامشدر. یاقماق اوچون اوت یوق. اوقوچیلارنگ ساباقلارینی تایارلاماق وە أوز بیلملەرینی آرتدیرماق اوچون امکان یاراتیلمامشدر. تەخنیکومنگ یانندا ییمەخانە بولماغانیدان اوقوچیلار اوزاق ییردەگی ییمەخانەلەرگە بارماقدالار. اوقوچیلار یورغان-دوشەك بیلەن أوپجین (تأمین) ایتلمەگەنلەر. مکتبدە بدن تربیەسی، Osoaviahim وە اویون دائرەلەری ایشلەمەیدر. بو تەخنیکومدەگی کەمچیلیکلەرنگ باریسی عشق آباددەگی حقوق مکتبندە هەم دوام ایتب کیلمەکدەدر.» («س. ت.» ٦.١.٣٨).

«قهقە رایونی مرکزندەگی تولوق اورتا مکتب معلملەر ایلە تولوق اوپجین (تأمین) ایتلمەمشدر. حتی ٨نچی صنفدا کیمیا، طبیعیات، تاشقاری یورت تیلی، اوروس تیلی، صورت (رسم) وە ادبیات درسینی اوقوتوچی معلملەر توبندەن یوق. ٧نچی صنفدا کیمیا وە طبیعیات درسینی اوقوتوچی معلمنگ بیلیمی اوقوچیلارنگ طلبینی أوتەمەیدر. تورکمەن تیلی معلمی آنتا اوغلی، ایسکی دینی یولدان چیقمای، ٨ یاشنداغی اوغلینی سنتە یاتیرمشدر. مکتب بناسی شو ییل قورولوب، بعضی ایشلەری یاریمچیق قالمشدر، آینالاری، قاپیلاری بەجەریلمەمشدر. مکتبنگ ١٧ سوباسی بار. اوقو ییلینگ باشلانغانیدان بیری رایون معارف بولومی بو مکتبکە آنجاق ٣ تون اوتون بیرمشدر.

یوز باشی اوبا ساویتی قاراماغنداغی اورتا مکتبنگ احوالی دا قهقە رایونی مرکزندەگی مکتبنگ وضعیتی کبیدر. بو اوباداغی اینتەرنات بالالارینگ آیاققابلاری، کییملەری ییرتیلیب کیتکەن. بولارغا کییم آلو اوچون اینتەرناتنگ پولی یوق...»

«مەرودەگی مکتبلەرنی کیرەکلی نەرسەلەر ایلە اوپجین ایتمەگە أونس (اهمیت) بیریلمەدی. اوقو کتابلاری، جغرافیا، طبیعیات درسلەری اسبابلاری یوق. گاه مکتبلەردە صنف ژورنالی هەم یوق...»

«تاختا بازار رایوننداا ١٧ اوبا بار. بو اوبالاردا ٥نچی صنفدا اوقوچیلاردان ٣٠٠ ینی اوقودان ساقلاب قالمشلار. چونکە رایون اجراقومیتەسی باشلیغی «٥نچی صنف آچیلماسین» دیب بویروق بیریبدر. تاختا بازار رایونینگ مورغلان قیشلاغندا تولوق بولماغان اورتا مکتبگە ١٨٧ اوقوچی تارتیلغان ایکەن، رایون معارف بولومینە بیریلگەن معلوماتدا ٢١٨ اوقوچی تارتیلدی دیب کورسەتیلمشدر. سوڭرادان ٨.١٢.٣٧دە مکتب مدیری طرفندان «٢١٨ اوقوچیدان ٦٥ ی قالدی» دیب معلومات بیریلگەندە رایون معارف مدیری «کتبنی باغلامالی» دیب بویروق بیرگەن. شونگ نتیجەسندە مکتبنگ ٥-٦ وە ٧نچی صنفلاری باغلانیب، کوپ اوقوچیلار اوقودان محروم براقیلغانلار.»

«عشق آباددەگی ٢١نچی قازاق مکتبندەگی معلملەردەن آمانگەلدی اوغلی وە جوزبای اوغلیلاری شو مکتبنگ کوشور اوغلی جامسا، جانتیل قیزی قاراچاش وە آمانقول قیزی دیگەن ١٠-١٢ یاشلارنداغی اوقوچیلارنی اوروب، سوکوب آزارلامشدر. معلم آمانگەلدی

اوغلی اوقوچیلاردان کوشور اوغلی جامسا وە جانتیل قیزی قاراچاشنی ١٣نچی دیقابردە، معلم جوزبای اوغلی اوقوچیلاردان آمانقول قیزینی ٣نچی دیقابردە اوقو باشلانغاندان تا قورتارغونچا، ٣-٤ ساعت دولابغا سالیب، دولابنگ آغزینی قولوپلاب ساقلابدرلار. اوقوقوتاردیقدان سوڭ اولارنی دولابدان چیقاریب «سز بوندان سوڭ مکتبدە بوندان قاراڭزنی کورسەتمەڭ، سزنگ کبی اوقوچیلارنی بز اوقوتمایمیز» دیب، اویلەریگە قولاب یوبارمشلار.»

«عشق آباد اوباسنداغی برنچی تولوق بولماغان اورتا مکتبدە ١٩٣٧/٣٨ اوقو ییلینگ برنچی چاریکندە اوقوغا قاتناشغانلارنگ سانی زوربندا ٨٠ پروسەنتدر. مکتب باشلوغی آنتا اوغلی بەجەریکسز. حکیم اوغلی کبی معلملەر صنفلارغا پلانسز کیریب موفقیتسزلك کوسەتمەکدەلەر. جغرافیا درسی معلمی خانگەلدی اوغلی ایسە اوزون زماندان بیری درسینی نا توغرو دوام ایتدیرمەکدە. اوروس تیلی معلمی عبدالله اوغلی مکتبگە سرخوش بولوب کیلەدر. درسلەر ترتیبسز بارغانی کبی، اوقوچیلارنگ بیلیم درجەلەری نظرغا آلنمای، ٢-٣ صنفلار ایلە ٣-٤نچی صنفلار کوپنچە برگە اوقوتولور. مکتبنگ ١-٢نچی صنفلاری حاضرغا چاقلی کیرەکلی اوقو اسبابلاری ایلە اوپجین ایتلمەگەن. اونگچون بو صنفلاردا اوقوتو ثمرەسز کیچمەکدە. مکتبنگ دیوار غازیتاسی برنیجە آیدان بویان توختاب قالدی. مکتبنگ خوجالق مدیری نیاز اوغلی دا مکتبگە ایچیب، مست بولوب کیلەدر.»

«ساویت تورکمەنستانی»نگ شو ییل ٦، ١٠، ١٦ غینوار وە ٢ هەم ٩نچی فیورال تأریخلی سانلارندا باسیلغان خبرلەردەن قیسقارتیلیب کیتریلگەن یوقاریداغی معلومات ١٩٣٧/٣٨نچی اوقو ییلندا تورکمەنستان مکتبلەرینگ قاندای بر خالدە ایکەنلگین کورسەتە آلسا کیرەك.

١٩٣٧/٣٨نچی اوقو ییلی تورکستاننگ أوزبیکستان قسمندا دا کوب حاضرلقسز باشلانیب، آچینارلق بر وضعیتدە دوام ایتە یاتیر. بو حقدا برآز رضا اوغلی غلام دیگەن بر ساویت مخبرینی تیگلایلیق. بو تورکستانلینگ «قیزیل أوزبیکستان» نگ ٩. ٢. ٣٨ تأریخلی سانندا باسیلغان «مکتب بناکارلغنداغی زیانچیلقلار» باشلیقلی مقالەسندە بیلدیردیگینە کورە، أوزبیکستاندا مکتب بناکارلغی پلانی بەجەریلمەی کیلە یاتیر. أوتکەن ییل أوزبیکستاننگ شهر وە رایونلاریدا ١١٧ مکتب بناسی سالینمالی ایکەن، شونگ آنجاق ٩٢سی سالینمشدر. کیچیکیب سالینیب بیتکەن بو مکتب بنالاری حقندا رضا اوغلی غلام توبەندەگی معلوماتنی بیرمەکدەدر:

«معارف خلق قومیسارلغینگ مالیە بولومی باشلیغی سوشەنتسوف

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

(Susentsov) بيلەن تأمينات بولومى باشلىغى تومپاكوف (Tompakov) لار
تيل بيريكتريب، مكتب بناكارلغينى هەم پولدان وە هەم قورولوش
ماتەرياللاريدان سيقيب قويديلار. نتيجەدە بنالار جودە صفتسز قورولدى.
مثال اوچون سمرقندده قورولغان ۲۱، ۲۵ وە ۳۷نچى مكتب بنالارينى
آليش ممكن. بو بنالارنڭ ديوارلارى ياريليب، دوشەمەلەرى بوزولوب
كيتكەن. هوا تونوكلەرى قيليماغان، تيرەزەلەرنى آچيب-ياپيش جودە
قيين. ۲۱نچى مكتب بناسينڭ صحنى چوكوب كيتكەن. ياغينچيليقدا
كوچە سولارينڭ باريسى مكتب بناسيغا قاراب آقادى.

تاشكند شهرندەگى مكتب بنالاريدا هەم زيانچيلقلار بولدى. بونڭ
اوچون اوقتوبر رايونيداغى (بورونغو سبزار دهەسيدە) ۱۱٤نچى مكتبنى
كورسەتيش ممكن. مكتب بناسيدا باللارنڭ اوقوشى خوفلى بولغانيدان
بوتونلەى بيكيتيليب قويولدى. مكتب بناكارلغيداغى زيانچيليقلارنى كور-
سەتيش اوچون يەنە جودە كوب مثاللار كيلتريش ممكن. لكن، مسئلە-
نڭ، شو يېرى قيزيق كە، بونداى احواللار هەممەسى أوزبيكستان معارف
خلق قوميسارلغيغا وە مكتب بناكارلغى اوچون شخصاً جوابگر بولغان
كيچانوف (Kicanov)غا معلوم بولسا هەم، زيانچيليق عاقبتلەرينى توگە-
تيش اوچون چارە كورولگەنى يوق...»

يەنە أوتكەن يىل تاشكندنڭ سبزار دهەسيدە اورتا مكتب اوچون
سالنغان بر بنانڭ اينديگى كورونوشى حقندا، «قيزيل أوزبيكستان»
نڭ ۳۸ .۲ .٤ تأريخلى سانندا، شو سوزلەرنى اوقيسز: «اوقتوبر
رايونيداغى ماقسم غوركى ناميدا بولغان اورتا مكتب بناسيغا ۱۳نچى
يانواردا شهر سانيتاريا اينسپەكتورى تامانيدان مهر سالندى. شو كونى
اوقوشغا كيلگەن ۷۰۸ بالا مكتب ايشيگيگە سالنغان قولوفنى كوروب
قايتيب كيتدى. نيمە اوچون؟ چونكە بر-ايكى ياغينچيلقدان سوڭ صنفلارغا
چەككە أوتوب كيتدى. شيپدەگى گەنچلەر پارچا-پارچا كوچوب توشە
باشلادى...

اوقوچيلار وە آتا-آنالار مكتب ديرەكتورى يولداش اوغليغا هيچ

كون بيرمەديلەر. نتيجەدە او ايشيككە سالنغان مهرنى آليب تاشلاب،
اوقوشنى دوام قيلديرا بيردى. لكن بو اوزاققا بارمادى. ۲۹نچى يانواردا
سانيتاريا اينسپەكتورى يەنە مكتبنى مهرلەب قويدى. حاضر ٥ كوندەن
بيرلى ۷۰۸ بالا مكتبسز، اوقوشسز يورمەكدە...

۳نچى يانواردا مكتب رهبرلەرى توغرو كيچانوف آلديغا چيقديلار.
كيچانوف بو مسئلەنى حل قيليشنى شهر معارف بولومى مديرى پولات
اوغليغا تاپشيردى. لكن هيچ نەرسە چيقمادى. شوندان كيين ٥نچى
يانواردا مكتب ديرەكتورى يولداش اوغلى معارف قوميسارى عبدالله
اوغلى آلديغا چيقدى. عبدالله اوغلى مكتب ديرەكتورينى كيچانوفغا،
كيچانوف ايسە يەنە شهر معارف بولومى مديريگە تاپشيردى... كەتتە
كيچيككە، كيچيك يەنە باشقاسيغا «تاپشيريق» بيردى، فقط مكتب يەنە
ايسكيچە مهرلەنگەن حالدە قالا بيردى. باللار هەركونى مكتب يانيغا
كيليب، ايشيكدەگى قولفنى كوروب قايتب كيتە ياتيرلار. ديرەكتور
هەم باللارغا كورونگەنى قورقادى. او مكتبنى توزەتيش توغروسيدا
ايندى كيمگە عرض قيليشينى بيلمەى قالدى.»

شو يىل فيورالنڭ ۱۱ندە بيلديريلديگينە كورە، تاشكند مەديتسينا
(طب) اينستيتوتى قاراماغيداغى ايشچى فاكولتەدە ۱۹۳۷/۳۸نچى اوقو
يىلى باشلانغاندان بيرى ديرەكتور وە علمى مدير ۹ مرتبە أوزگەرمشدر.
نهايت علمى مديرليك وظيفەسى، «علمى ايشدەن خبرسز» حسن اوغلى
ايلە محمد اوغلى لارغا تاپشيريلغانمش. بو مكتب احوالى حقندا معلومات
بيروچى «قيزيل أوزبيكستان» مخبرى، شو غازيتانڭ ۱۱.۲.۳۸ ساندا،
شونداى يازماقدادر: «... ايشچى فاكولتەدە كوب وقت مجلسلەر بهانەسى
بيلەن درسنى توختاتيب قويادىلار. آنيقسا قومسومول قوميتەسى سكرەتارى
باندارەنقو وە علمى مدير حسن اوغلى درس حسابيغا مجلس أوتكە-
زەديلەر. ياقين كون ايچيدە مجلس بهانەسى بيلەن ۳ مرتبە درسنى
توختاتديلار. بوندان تاشقارى، عالى ساويتكە سايلاو حقيدا مجلس
قيلاميز ديب درسنى توختاتيب، مجلسنى هەم قيلماديلار...

روس غروپپالاری ۲ آی أوزبیك تیلی درسینی اوقومادیلار. ۸ أوزبیك غروپپاسیدا هەم أوزبیك تیلیدەن ۳ آیغاچا درس بولمادی. ۲نچی قورسلاردا برنیچە آی بیئولوگیا درسی بولمادی. اوقوش باشلانغاندان بیری ایشچی فاکولتەسینگ ئەلیکتریك چراغی یاقیلمایدی. کیچکی غروپپالار لامپا تاشیش بیلەن آوارە بولادیلار...» دیلمە کدەدر.

تورکستاننگ قازاغستان قسمندا ۱۹۳۷/۳۸نچی اوقو یلینگ قاندای بارا یاتقانن قازاغستان معارف قومیسارلغینگ یوقاری مکتبلەر باشقارماسی باشلوغی م. تاغای اوغلیدان ایشیتەیلیك. م. تاغای اوغلی، «سوسیالیستیك قازاغستان»نگ ١٤.٢.٣٨ تأریخلی سانندا، «قازاغستان‌نگ پەداغوژی یوقاری اوقو اورونلاری» باشلیقلی مقالەسندە، قازاغستاننگ اورتالاو وە اورتا مکتبلەریگە اوقوتوچیلار یتیشترە تورغان بر اونیوەرسیتە ایلە یوقاری درجەلی ۱۱ پەداغوژی مکتبی حقندا معلومات بیرمەکدەدر. اونگ یازدیغینا کورە، أوستومزدەگی یل آلما-آتاداغی اونیوەرسیتەدە ٦١٥، تورت پەداغوژی اینستیتوتندە ۱۲۹٤، اوقوتوچیلار تاییارلایتورغان ایکی ییللق ۷ اینستیتوتدە ۹٦٦ ستودەنت اوقیدی. پەداغوژی یوقاری اوقو اورونلارندا ۳۵ پروفەسور، ۱۷۵ دوچەنت، ۷۸آسیستان، ۱۰۷ اوقوتوچی ایشلەیتورغانلغن بیلدیروچی م. تاغای‌اوغلی بو پەداغوژی مکتبلەرندەگی اوقو نتیجەلەرندەن بحث ایتب کیلیب سوزیگە شوندای دوام ایتەدر: «قازاغستان پەداغوژی یوقاری مکتبلەرندە، اونگ، تیل وە ادبیات فاکولتەلەرندە ایندیگەچە تیل، ادبیات ساباقلارینگ توراقلی پروغرامی وە اوقو کتابی یوق... مکتبدە اوقوچی آلو یوموشینا درست اهمیت بیرو اورنینا، تولوق اورتا بیلیمی یوق آداملارنی اینستیتوتگە آلایاتیرلار. ستودەنتلەر آراسندا املا یاغندان سوادسز آداملارنگ بولووی کبی ماسقارالیقلاردان بر قاتار پەداغوژی یوقاری‌مکتبلەریمز ایندیگەچە برتورلو قورتولا آلمای کیلەدی... اورالداغی قازاق پەداغوژی اینستیتوتندەن ۱۰ ستودەنت، قازاق اونیوەرسیتەسندەن ۱۵ ستودەنت، آلما-آتاداغی قازاق پەداغوژی اینستیتوتندەن ٤٠ قا یاقین ستودەنت تورلو

سبیلەر ایلە اوقونی تاشلاب چیقیب کیتکەن. ینە اولارنگ بر قاتارین چیقاریب دا جیبەرگەنلەر...

بو یلغی برنچی یاریم ییللیقدا، اوقوتوچی یوقلغندان، آلما-آتاداغی پەداغوژی اینستیتوتندە جغرافیا ساباغی، سەمەیدەگی ایکی ییللق اینستیتوتدە ساویتلەر اتفاقی (SSSR) تأریخی اوقوتولمای قالغان» دیدر.

ینە شو آلما-آتا غازیتاسینگ فیورال نسخەلارندا بعضی قازاغستان مکتبلەرندەگی معلملەرنگ پلانسز، بالالارنگ کتابسز اوقوغا دوام ایتە یاتقانلارینی بیلدیروچی خبرلەر بار. تورکستانداغی ساویت مطبوعاتی بیتلەرندە تیز-تیز اوچراتیلاتورغان شوندای خبرلەرنی کوزدەن کیچیریب توروچیلار ۱۹۳۷/۳۸نچی اوقو یلی نتیجەسی حقندا دا مثبت حکم بیرمەسلەر. عبدالوهاب.

*

ساویت قیشلاق خوجالغندا عمومی وە خصوصیلك

(قولخوز بحرانی)

بوندان تام بریل بورون بز یەنە شو موضوع اوستندە یازغان ایدیك («یاش تورکستان»نگ ۹۲/۳ سانینا باقیلسین). عمومی (قولخوز) خوجالق منافعی بیلەن قولخوزچی دهقاننگ شخصی منافعی آراسنداغی رقابتنی کورسەتەتورغان عمومی قاراقتەردەگی سانلارغا تایانیب بز، تا او زمان ساویت مطبوعاتینگ قولخوز خوجالق سیستەمەسینگ غلبەسی حقنداغی دعواسینا ایناناداغمزنی بیلدیرگەن وە قولخوزچی دهقاننگ اوز منفعتینی کوزەتو یولندا باشلادیغی کورەشینگ دوام ایتب أوسوب باراجاغینی آلغا سورگەن ایدیك. ساویت مطبوعاتینگ بو یلغی ایکین حقندا بیرگەن آنیق معلوماتینا تایانیب بز مەنە شو اوتکەن یل بیرگەن حکممزنی قایتادان تیکشیریب چیقو امکانندەمز.

ساویت حکومتی قولخوز خوجالغینگ غلبەسی دیگەندە ساویتلەر مملکتندە باشقا تورلو قیشلاق خوجالغی جنسی قالماغانلغینی آڭلایدر. ساویتلەر مملکتندە یر اوستندەگی خصوصی ملك ایگەلگی حقی قالما-

غان. دهقانلارنڭ ایش حیوانی تارتیلب آلنغان. بیلیب كوره توروب آچدان أولمەك ایستەمەگەن دهقان قولخوزغا كیرو مجبوریتندەدر. قولخوزلاردا بیر ایشی ماكینه (تراقتور) بیلەن‌گنه یوروتولەدر. ماكینه ایسه ساویت حكومتی مونوپولندادر. طبیعی بو شرائط آستندا قولخوز خوجالق سیستەمی موفقیتی تأمین ایتیلگەن سانالادر. لكن بو موفقیت كورسەتیش موفقیتی گنه ایدی. قولخوزچیلار بیرنی هایداب حاضرلاش ایشینی یوزدەن‌گنه یوروتدیلەر. ایكیننی دقتسز ایكدیلەر. ییغین ایشیگه اوندان دا یامانراق قارادیلار. ساویت حكومتی قولخوزچینی اصلاح اوچون تورلو چارەلەرگه باش اوروب كوردی. یەڭی قولخوز نظامنامەسی حاضرلاندی. قولخوزچیلارنڭ ایشلەدیكی بیر اونلارنڭ ابدی استفادەسینه بیریلەدر. لكن دولت طرفدان بیلگیلەنگەن پلانتی تولدرو شرطیله. یەنه «موفقیتلەر»دەن باقیرا باشلادیلار. فقط مملكت آچلق ایچندە. بو زمان مشهور، قولخوزچیلارغا أوز استفادەسی اوچون بر تانابدان آزراق كیچیك بیر پارچاسی آیریب بیرو دیكرەتی چیقادر. بو بیر پارچاسینی قولخوزچی اوزی ایستەگەنیدیك فائدالانا آلادر، اوڭا ایستەدیگی نەرسەنی ایكه آلادر. بو اونڭ أوز شخصی ملكی بولادر، أونومی ده بوتونلەی اونڭ أوزینه عائددر. منظره آلماشینادر. قولخوزچی ایشكه قاراشینی أوزگەرتەدر. فقط او بو كوچ وه همتینی قولخوز خوجالیغی ایشینه ایمەس، مەنه شو أوز استفادەسیگه آیریلب بیریلگەن كیچیك بیر پارچاسنداغی ایكیننه صرف ایتەدر. بو تجربەنڭ ایكنچی یىلی سانالغان بو یىلغی ایشنڭ باریشندا بز آچیق صورتده اورتاغا چیقب كون كوندەن آیدینلاشیب أوسوب بارا یاتقان قولخوز بحرانینی كورەمز. مەنه وضعیتنی اولدوقچا آچیق كورسەتوچی برنیچه سان: ساویتلەر اتفاقندا ۱۹۳۵نچی یىلی بوتونیسی ٦،١ میلیون (یعنی آلتی میلیون بریوز میڭ) آت كوچنده تراقتورلار بار ایدی. ۱۹۳٦نچی یىلی او ۷،۹ میلیون آت كوچی درجەسیگه چیقدی. ۱۹۳۷نچی یىلی ۹،٤ میلیون آت كوچی درجەسیگه كوتەریلدی. ۱۹۳۸نچی یىلی پلاندا ایسه او یەڭیدەن ۱٦ پروسەنت یعنی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

بیریارم میلیون آت كوچی درجەسندەن آرتیق آرتیریلماقچیدر.

بو وضعیت بو یىل ایكین ایشلەرینڭ أوتكەن یىلغا نسبتاً دها تیز بیتریلووینه خدمت ایتمەلی ایدی. ساویت غازیتالاری معلوماتینا كوره طبیعی—اقلیمی شرائط أوتكەن یىلغیسندان هیچ ده فنا كیلمەگەن، حتی بعضی بر جهتدەن مساعد ده بولغان. ایكین ییری ساحەسی كیڭەیمەدی، ماكینەلەر آرتدی. بو صورتده ایكین ایشلەری داها چابوق وه قولایلقله اوتكەزیلمەلی ایدی. مەنه بزگه ساویت سانلارینڭ شهادتی. ۱۹۳۷ وه ۱۹۳۸نچی یىللارنڭ مای آینداغی ایكین ایشلەری باریشینی مقایسه ایتب كورەیلك:

1937 نچی یىلی 10 نچی مایغا قادار	14,5	میلیون (14 میلیون 5 یوز میڭ) هەكتار
1938 نچی یىلی 10 نچی مایغا «	11,4 »	»
1937 نچی یىلی 15 نچی مایغا «	19,7 »	»
1938 نچی یىلی 15 نچی مایغا «	14,3 »	»
1937 نچی یىلی 20 نچی مایغا «	27,2 »	»
1938 نچی یىلی 20 نچی مایغا «	20,6 »	»
1937 نچی یىلی 25 نچی مایغا «	37,9 »	»
1938 نچی یىلی 25 نچی مایغا «	31,7 »	»
1937 نچی یىلی 30 نچی مایغا «	49,6 »	»
1938 نچی یىلی 30 نچی مایغا «	44,1 »	»

مەنه كورەسزكه تراقتورلارنڭ كوبگنه آرتقان بولووی، طبیعی شرائطنڭ داها موافق كیلگەن بولووینا رغماً ایكین ایشی أوتكەن یىلغیسینا قاراغاندا آنچاغنا یامان بارادر. بونڭ سببی قایدادر؟ ساویت مطبوعاتی بوندای ایضاحاتنی بیروده اولدوقچا ساراڭدر. اونلار بوتون گناهنی ایكین ایشینڭ قیزغین چاغندا تورلو سیاسی مذاكرەلەر قوروب، توپلانیشلار چاقیریب، ایشنڭ باریشینا مانع بولغانلغینی آلغا سوردیكلەری محلی ایش باشقاروچیلاریغا یوكلەتمەكچی بولادرلار. بو ایسه محلی ایش باشچیلارینا أوتكەن یىل یوكلەتیلمەكچی بولغان عیبنڭ تام عكسیدر. أوتكەن یىل اونلار خوجالق ایشلەرینه بیریلیب كیتب، سیاسی جهتنی اونوتوب قالدیریب، قوماندا رولینی ملتچیلەرگه كیچیریب یوبارغانلق

بیله‌ن عیبله‌نگه‌نله‌ر ایدی. بولشه‌ویکله‌ر محلی ایشچیله‌رنی خوجالق مسئله‌له‌رینه بیریلب کیتب سیاسی جهتنی اونوتوب یوبارغانلق بیله‌ن عیبله‌وله‌رنده ده. سیاسی مذاکره‌له‌رگه بیریلب کیتب خوجالق، ایکین ایشله‌رینی اهمال ایتکه‌نلکله عیبله‌وله‌رنده ده حقلی بولاتورسونلار. هه‌ر ایکی صورتده ده ساویت آپاراتینک ایسته‌ر اقتصادی، ایسته‌ر ده سیاسی—دولت ایشینی یوروتوگه یارارلیق بولماغانلغینی‌غنا کورسه‌ته‌در.

ساویت غازیتالارندا تراقتورلارنگ یامان حالده بولغانلغی خبرله‌ری اوچراتیلیب تورادر. ایکین ایشنده‌گی بو یلغی قالاقلقنگ عیبینی ده قسماً مه‌نه شو تراقتورلارنگ یاراماس حالنه یوکله‌تمه‌کچی بولادرلار. تراقتورلارنگ بو حالی یلدان یلغا دوام ایتب تورغان دائمی بر حاستالقدر. تراقتورچیلق ایشنده بیله‌رمه‌ن ساویت مهندسله‌ری سانی یلدان یلغا أوسوب بارادر. بو صورتده بولشه‌ویکله‌رنگ بو تراقتور حاستالغی مسئله‌سینی کوبده‌ن بیتر گه‌ن بولولاری کیره‌ك ایدی. بوتون جدیتنه رغماً بو یلغی تراقتور حاستالغی أوتکه‌ن یلغی حاستالغندان آرتیق بولالمایدر.

بزنگچه بو یلغی ایکین ایشینگ أوتکه‌ن یلغیسندان آرقادا قالووی سببی نه محلی ایشچیله‌رنگ سیاسی مسئله‌له‌رگه بیریلب کیتب ایکین ایشینی اهمال ایتوله‌رنده وه نه‌ده تراقتور حاستالغیندادر. اصل سبب مه‌نه شو قولخوزچی دهقاننگ کیچیك ملکنده‌گی ایکینی ایله بوتون آیدینلغی بیله‌ن اورتاغا چیققان اونگ منفعتی مسئله‌سیدر. قولخوزچی بوتون کوچینی بوتون أونومی أوزینه عائد بولغان شو کیچیك پارچا یرینه صرف ایته‌در. بز بو توشونوشیمزنی تصدیق ایتوچی ایزله‌رنی ساویت مطبوعاتندان دا تاپب اوتورامز.

قومیسارلار شوراسینگ قولخوز سرمایه‌سینگ قوللانیلیشی حقندا‌غی آپریل قراری، قولخوز خوجالغی سرمایه‌سینگ مهم گنه برقسمینگ ایش کوچی یاللاوغا بیریلمه‌کده بولغانلغینی کورسه‌ته‌در. بونی برآز اویلاب کوریگ. قولخوزلارداغی ایشچی عنصر آرالقدا آنچاغنا أوسدی، تراقتورلار سانی دا آرتدی. ایکین یری ایسه أوتکه‌ن یلغیسندان

آرتمادی. بو صورتده ایش کوچینگ آرتب قالووینی کوتو کیره‌ك ایکه‌ن، تیریسنچه ایش کوچی یتیشمه‌یدر. بو نه‌ده‌ندر؟ قولخوزچیلار دولتنگ قولخوز خوجالیغی ایشینی یوروتو یرنده أوزله‌رینگ شو کیچیك یرله‌رنده ایشله‌یدرله‌ر. ایکین معرکه‌سینگ ایگ قیزغین بر آنتدا اونلار قولخوز ایشینی قالدیریب أوزله‌رینگ شو کیچیك یرله‌رنده‌گی ایشنی کوره‌درله‌ر. قولخوز خوجالیغی سرمایه‌سینگ مهم برقسمینی یاللانغان کوچکه بیرو مجبوریتی ده مه‌نه شو جهتده‌ن کیلب چیقادر. بو یلغی ایکین ایشینگ کیچیکمه‌سنده‌کی اساس عامل ده شودر. بونلار بوتونیسی برلکده قولخوز خوجالق سیسته‌می بحرانی دیب آتالادر.

بز بو یازینی‌دا اوتکه‌ن یلغیسی کبی ساویت خوجالغندا عمومیلك بیله‌ن خصوصی منفعت کوره‌شی دوام ایته‌در دیگه‌ن سوزله‌ر بیله‌ن بیتره‌مز.

اسکندر.

*

ساویت قیشلاق خوجالغی «یوتوقلاری»

تورکستان ساویت مطبوعاتنداغی زیانچیلق ستونی یازیلاری بر طرفدان عمومی سیاسی وضعیتده‌گی کیرکینلگینگ أوسوب باریشینی وه تورکستان خلقی طرفدان قیزیل روس ایمپه‌ریالیزمنه قارشی آچیلغان کوره‌شنگ قیزغینلغینی کورسه‌تسه، ایکنچی یاقدان ساویت روسیا مستملکه خوجالق سیاستنده‌گی بحراننگ شدتینی وه ساویت مطبوعاتی پروپاغاندا ستونلارنداغی «یوتوقلار» بحثینگ قیپ-قیزیل کوز بویاقچیلقدان عبارت ایکه‌نینی کورسه‌ته‌در.

آرالقدا یوقالیب قالغان قازاغستان فرقه مرکزی بورونغو باش کاتبی ئه‌رمه‌نی میرزویان آلما-آتا فرقه قورومی ٤نچی پله‌نومنده سویله‌گه‌ن بر نطقندا:

«خلق دوشمانلاری قیشلاق خوجالیغی نظامنامه‌سی ترتیبینی بوزو اوچون هه‌ر نه‌رسه‌نی آیاماِی صرف ایتدی. بو خلق دوشمانلاری قولخوز خوجالغینگ انکشافنه خدمت ایته‌رکبی کورونوب یوروب فردی خو-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

جالقنی قیشلاق خوجالیغی آرتەلی نظامنامەسینە سیغمایتورغان برشکلدە انکشاف ایتدیردیلەر.

فرقە، ساویت أدارەلەری وە زراغی مؤسسەلەردەگی کشیلەریمزنگ ستالین قیشلاق خوجالیغی نظامنامەسینگ تطبیقنداغی دقتسزلکلەرینی دوشمان استفادە ایتدی. بوکشیلەریمز، دوشمانلار قیشلاق خوجالیغی نظامنامەسینی بوزار دیگەن فکرنی اویلارینا دا کیترمەدیلەر. ولایت وە رایون باشلوقلاری قولخوزلارداغی ایشکە یاخشی دقت ایتمەدیلەر. آلداتیب کورسەتیلگەن نتیجەنی قبول ایتب، محصول بار، خوجالقنگ کوتەریلب بارا یاتقانلغی کورونوب توراددر، مالدارلقدا شونگ دیك أوسوب باراددر دیب اوتوردیلار. بو سانلارنگ آرقاسینا یاشیرینب قولخوزنی قولاتماقچی بولغان دوشمان اوروشینی کورمەدیلەر. اونلار قولخوزچیلارنگ آیریم خوجالغندان آلغان أونومی نتیجەسینی قولخوزدان آلغان ایش حقی کیلیری بیلەن سالیشتریشنیدا ایستەمەدیلەر. بونگ نتیجەسندە بر قاتار رایونلاردا قولخوزچینگ آیریم خوجالیغی حددان تاشقاری أوسوب کیتدی. او قولخوزچینگ یاردەمچی استفادە خوجالیغی بولو یرندە عمومی ملکدەن حدداان زیادە استفادە ایتوچی بر خوجالق جنسی بولوب قالدی» دیدر.

میرزویان سوزینە دوام ایتب «تورلو رایونلاردا کورولگەن بو قیشلاق خوجالیغی نظامنامەسینی بوزو حرکتی قولخوزلارداغی ایش ترتیبینی دە بوزوب یوباردی. بزنگ آلما-آتا قولخوزلاری آراسندا بوتون قولخوزدان قولخوز خوجالیغی ایشی اوچون برگنە، یاخشی بولغاندا ایکی کشی ایشکە چیققان خوجالقلار آز ایمەسدر. قالغان جماعت ایسە بوتون غیرتیلە أوز خصوصی خوجالیغی ایشینە دوام ایتەدر. قولخوز خوجالقلاری دان ایکینلەری، شەکەر لاولاگیسی، توتون کبی ایکینلەرینگ دقتلە ییغیلماغانلغیدا مەنە شو سببدەندر. آلما-آتا قولخوزلارندا قولخوزچینگ شخصی منافعی قولخوز خوجالغینگ عمومی منافعینا قارشی قویولدی.

قولخوزلاردا بولا یاتقان بوتون بو ترتیبسزلکلەرنی، قولخوز نظامنامەسینگ قوپالچاسینا بورولووینی، قولخوزچیلارنگ تیز-تیز أوز ایکین یرلەرینی کیگەیتب آلاتورغانینی أوزکشیلەریمز دە کوروب فقط تاوش چیقارمای تورا باردیلار.» دیدر. («ق.پ.» ٦.١.٣٨).

***

عینی میرزویان موتور-تراقتور استاسیونلاری «MTS» دیرەکتورلاری توپلانیشندا سویلەدیگی برنطقندا («ق.پ.» ١٦.٢.٣٨) تراقتور استاسیونلارنداغی، عمومیتلە قیشلاق خوجالغنداغی ماکینە ایشلەرینگ باریشنداغی بوزوقلقلارنی آچیب بیرەدر.

او تراقتور وە عمومیتلە ماکینەلەرنگ سانچا آرتیب بارغانینی مثاللاریلە کورسەتیب کیلب، ١٩٣٧نچی یلی سانچا کوب آرتیق بولغان تراقتور پارکلاری، «MTS» ماکینەلەرینگ ١٩٣٦نچی یلغا نسبتاً کوب آز ایش کوردیکلەرینی، ١٩٣٧نچی یلی پلانداغی وظیفەلەرینگ یوزدە ٦٠—٦٥ینی گنە أوتەدیگینی سویلەیدر.

بوزوقلقنی تورلو مثاللاریلە کورسەتب کیلگەن میرزویان بونلارنگ بوتونیسینی «زیانچیلار ایشی» دیب آتایدر.

اونگا کورە زیانچیلار ماکینەنگ قیشلاق خوجالغی اساسینی أوزگەرتوچی فاکتور بولووینا مانع بولماقچی بولغانلار. اونلار بیلەرمەن یاخشی ماکینیست قادروسی یتیشووینە، محلی تعمیرخانەلەر قورولووینا، تراقتور وە باشقا ماکینەلەرنی بوزمای ساقلاوغا یارارلق أوستی یاپوق اورونلار سالینووینا مانع بولغان وە بو صورتلە ماکینەدەن استفادە وە اونی بوزمای ساقلاو امکانینی آزالتیشغا وە بوزولغانینی تعمیر امکانی بیرمەسکە اورونغانلار.

ساویت روسیا «سرداری»نگ بو سوزلەرینی هەرکسنگ آگلایاجاغی بر تیلگە آیلانترغاندا، ایمدیگەچە پارکلار تولغان تورلو ماکینەلەر بولسا دا، اونی اصولندا قوللانا بیلوچی ماکینیست بولماغان. حتی پارکلارغا توپلاب قاتارلاشتریلیب قویولغان بو ماکینەلەرنی آچیقدا توروب

بوزولوب قالودان ساقلایاجاق قادار حاضرلقدا بولماغان. بوزولغان ماکینه‌نی تعمیر ایتو اوچون اوستاخانه ده بولماغان. بوندای بر شرائط ایچنده ماکینه‌نگ تیمیر-ترسه‌ك ییغینی بولغانلقدان باشقا بر قیمتی بولابیله دیمی؟ خلق خوجالغی بوینونا آرتیلغان یوك‌گنه ایمه‌سمی؟

*_*_*

ساویت حکومتینگ قیشلاق خوجالغی ایشنده ایگ کوب ماقتانغان ساحه‌سی «قولخوز سیسته‌می»نگ محکمله‌شیب اورناشیب آلغانلغی أیله قیشلاق خوجالیغی قاراقته‌رینی أوزگه‌رتب یوباراجاغینی ادعا ایتدیگی «قوروچ آت» یعنی تراقتور مسئله‌سی ایدی. بو ایکی مهم مسئله‌نگ حقیقتده قاندای بر وضعیتده ایکه‌نینی بر «ساویت سرداری» آغزندان ایشیتدیك. ایمدی ساویت قیشلاق خوجالیغی موفقیتینگ أوچنچی، بلکده ایگ کوب سویله‌نگه‌ن برساحه‌سی بولغان پاختا مسئله‌سینی‌ده کوره‌یلیك.

پاختا مسئله‌سنده ساویت حکومتی هه‌کتار أونومینی کوته‌ره بیلگه‌نلك ادعاسی بیله‌ن ماقتاندی. مه‌نه ایمدی بو موفقیتینگ ده ایچ یوزی آچیلا باشلادی.

«قوممونیست تاجیکستانا» آتلی بر ساویت غازیتاسی (۲۷.۲.۳۸) له‌نین آباد رایوندا «قوم‌اینته‌رن» آتلی بر قولخوز بیله‌ن ساویت پاختا تایارلاو أداره‌سی آراسندا یللاردان بیری بولوب کیلگه‌ن بر تارتیشمانگ نتیجه‌سینی نقل ایتمه‌کده‌در. بو غازیتاغا کوره، تا ۱۹۳٤نچی یلی آتالغان قولخوز بیله‌ن پاختا تایارلاو مؤسسه‌سی آراسندا معاهده یاسالمشدر. معاهده بویونچا قولخوز أوزینگ ۱۳۵ هه‌کتار یرنده‌ن ۱۱۰ هه‌کتارینا پاختا ایککه‌ن بولادر وه بوگا کوره معین مقداردا پاختا تاپشیراجاق بولوب او یوزده‌ن بونه‌ك آلادر. سوگرادان مفتشله‌ر قولخوز ایکین یرینی اولچوگه‌نده ۱۳۵ ایمه‌س، ۱۸٦،۳۳ هه‌کتار چیقادر. بو تثبیت أوزرینه دولت أداره‌سی قولخوزنی دولتنی آلداغانلق بیله‌ن عیبله‌یدر. قولخوز بو عیبنی أوستنه آلمایدر وه هه‌ر یل عینی اصولده ایشینی دوام ایتدیره‌در. مسئله اولغایب، بو ایشکه تا اتفاق زراعت قومیسارلغینا قادار

قاتیشتریلادر. نهایت أوتکه‌ن یل بو قولخوزنگ ۱٦۰ هه‌کتار دیب کورسه‌تدیگی پاختا ایکینی ۹۵ هه‌کتار آرتیق چیقاریلادر. بو صورتله او دولتنی ۲۱٤ مینگ سومغا آلداغان بولار ایکه‌ن... یللاردان بیری دوام ایتب کیلگه‌ن بو ایش طبیعی مهم‌گنه بر یکون تشکیل ایته‌در.

طبیعی بوندای حال برگنه شو «قوم‌اینته‌رن» نام قولخوزغا منحصر بر نه‌رسه ایمه‌سدر. بو برمثال‌گنه. سوغاریلغان یر وه سوغاریلغان یرده‌کی ایکین سانلارینا چاقیشترما-سالیشترما اصولی تطبیق ایتب کورسه‌گز، بونگ پاختاچی قولخوزلارنگ کوبچیلگی طرفندان تطبیق ایتیلگه‌ن بر مه‌تود بولابیلووینی قولای‌غنا آگلاب آلاسز.

ایمدی سز بونگ قولخوزچیغا نه فائده‌سی بار؟ او نیچین یاشیریب ایکه‌در؟ معاهده‌سنده کورسه‌تب ایکه بیرسه بولمایدیمی؟ دیرسز.

بونگ حکمتینی آگلایا بیلمه‌ك اوچون هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول ساویت حکومتینگ پاختاغا توله‌و سیسته‌مینی اویلاشیمز کیره‌ك. قولخوزنگ پاختا ایکین یری کیگلگی وه تاپشیراجاغی پاختا بیلگیلی بولغانی کبی، اونگ بو مجبوری تاپشیراجاغی پاختاغا مقابل آلاجاغی بها دا قطعی‌در. او بومقداردان نه قادار آرتیق پاختا تاپشیرا بیلسه، بو آرتیق تاپشیردیغی پاختا اوچون قطعی بها اوستنه مکافات‌دا آلاجاقدر. او آزندا بو آرتیق تاپشیردیغی پاختا اوچون یوزده اوتوز نسبتنده آرتیق آقچا آلادر. عموم قولخوز کیلیری باقیمندان که‌تته‌گنه اهمیتی بولغان بو آرتیق کیلیرنگ آیریم قولخوزچینگ کونده‌لك حقینی کوته‌روده ده مهم رولی باردر. ساویت مطبوعاتندا اوچراتیلاتورغان بعضی قولخوزچیلارنگ کونده‌لگی ٤-۵ سومنی آشماغان حالده بعضیلارینگ کونده‌لگی ۱۵ - ۲۰ سومغا چیقب کیتکه‌نی مه‌نه شو مکافاتنگ أوسترویدر. بو مکافاتغا ایریشه بیلمه‌ك اوچون قولخوزچینگ اویلاب چیقاردیغی مه‌تود دا یوقاریدا کوردیگمز کبی‌در. قولخوزچی توغرو یولیله بیریلمه‌گه‌ن حقینی بو یولله چیقارماقدادر..

ساویت حکومتینگ هه‌م أوزینی، هه‌م باشقالارنی آلداتیب کیله

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

یاتقان «یوتوق» وە «موفقیتلەر» پروپاغانداسینگ وە بو سوزدە گی بتمەس-توکەنمەس موفقیتلەرگە رغماً بیتمەگەن آچلق وە سفالت معماسی آچقیچپی دا بو کیزلەتیلگەن حقیقتلەرنگ اورتاغا قویولووی بیلەن‌گنە آکلا-شیلاجافدر.

بزچە بونلارنگ بوتونیسی نە زیانچیلار فعالیتی، نە برباشقا نەرسە-در. او سادەچە ساویت سیستەمینگ نیگیزندەگی بوزوقلق، ایشکە یارا-ماسلقدان کیلب چیقماقدادر. بو نیگیزی بوزوق سیستەم اورتادان قالقمایچا حقیقی ساغلام انکشاف یولینا کیرو امکانی دە یوقدر. بالتابای.

*

توركستاندا بو ییلغی کوکلەم ایکین پلانی

	قازاغستاندا	قرغزستاندا	أوزبیکستاندا	تورکمەنستاندا
	هەکتار	هەکتار	هەکتار	هەکتار
I— بوتون بهاری‌دان ایکین کیگلگی	4.653.920	501 000	754 800	52 740
بوندان: بوغدای	2.982.530	210 000	429 700	30 000
آرپا	310.180	161 000	231 200	9 650
شالی	21.350	5 000	75 500	2 600
سولو	572.800	72 000		
تاری	730.200	24 000		500
جوخاری		15 000		7 000
ماش				2 990
باشقا جنسلەر	36 860	4 000	18 400	
II— تەخنیکی أوسوملەر	334 520	104 000	1006 200	162 475
بوندان: پاختا	110 300	64 000	916 700	*151 700
شکر لاولاسی	14 350	13 000		
کوکناری		6 500		
توتون		4 200		
زیغیر		4 500	31 000	
کونگە باقار	139 300	2 500		
کونجوت			33 700	9 700
باشقا جنسلەر	70.570	9 300	24 800	1 075

* بونگ 22910 هەکتاری مصر وە 128790 هەکتاری آمریقا پاختاسی اوچوندور.

	قازاغستاندا	قرغزستاندا	أوزبیکستاندا	تورکمەنستاندا
	هەکتار	هەکتار	هەکتار	هەکتار
III— باغجا وە بوستان	148 290	13 800	40 100	9 650
بوندان: باغجا	72 350	3 300		3 450
پالیز		3 700	10 600	4 200
بەرەنگی	75 940	6 800	12 500	2 000
سبزەلەر			17 000	
IV— حیوان یەم چوپی	169 940	89 700	105 800	20 000
بوندان کوپ ییللق اوت (یونغوچقا)	83 830	81 200	99 100	19 000
بر ییللق اوت	39 500			
باشقا جنسلەر	46 610	8 500	6 700	1 000

(بو معلومات «ساویتسکایا قیرغیزیا»، «قازاغستانسکایا پراودا»، «قیزیل أوزبیکستان» «تورکمەنسکایا ایسکرا» غازیتالارینگ 1938 نچی ییل، 4, 8, 10 وە 16 نچی فیورال تأریخلی سانلارندان توپلانمشدر.)

قوشومچا: بو ییلغی ایکین پلانینا دائر معلومات آلالمادیغیمز أوزبیکستانغا قوشولغان مختار قارا قالپاغستاننگ ۱۹۳۷نچی ییلغی عمومی ایکین کیگلگی پلانی ۱۲۰ مینگ هەکتار کورسەتیلگەن ایدی. بونگ ٤۸ مینگ هەکتاری پاختا اوچون، ۲۸ مینگ ۸۰۰ هەکتاری یونغوچقا وە ۳٦مینگ ۹۰۰هەکتاری‌دا دان ایکینی اوچوندور. («قیزیل أوزبیکستان» ۱۸.۲.۳۷).

یورتمزداغی بو ییلغی کوکلەم ایکین پلانی حقندا بوتکول معلومات بیرە بیلمەك اوچون تورکستاننگ تاجیکستان قسمی ایکین پلانینی‌دا کتیرمەك کیرەك. ایسیز، کە ایمدیگەچە قولومیزغا کیلگەن تاجیکستان ساویت غازیتالارندا بو حقدا معلومات یوق. بو کەمچیلیکنی فرصت کیلگەندە تولدوروب کیتمەکچی بولساق دا، حاضرچالق بوندان برنیچە ییل اولگی تأریخە دائر قولومزدا بولغان سانئی کورسەتیب أوتەیلیك. ۱۹۳۳نچی ییلی ساویتلەر اتفاقی علم آقادەمیسی طرفندان نشر ایتلگەن روسچا «تاجیکستان مسئلەلەری» نام اثرنگ ۲نچی جلد، ۱٦نچی صحیفە-

سنده تاجیکستاننگ عموم ایکین ساحه‌سی ٦٦٥ مینگ هه‌کتار کینگلگنده کورسه‌تیلیب ، بونگ ٢٣٠ مینگ هه‌کتاری سوغاریلغان یرده‌در. دیمه‌ك تاجیکستان کوله‌منده‌گی سوغاریلماغان یرده بولغان ایکین ساحه‌سی کینگلگی ٤٣٥ مینگ هه‌کتاردر.

اوتکه‌ن ییلغی ساویت پاختا ایکین پلانندا تاجیکستان کوله‌مندم آمریقا پاختاسی ٢١٥ ١١٠ هه‌کتار ، مصر پاختاسی اوچون ٧٨٠ ١٦ هه‌کتار کورسه‌تیلمشدر. («ایزوه‌ستیه» ٢٢.٣.٣٧).

*

ساویت روسیا مهاجرت سیاستی

ساویت حکومتینگ ایسکی چارلق دوری مستملکه وه مهاجرت سیاستینی عیناً به‌نیمسه‌ب اونی انقلابی بر شدت وه سرعت بیله‌ن تطبیق ایتب کیله یاتقانی بوکون هیچ کیمده‌ن یاشیرین ایمه‌سدر. بو سیاستنگ نیمه دیمه‌ك بولغانینی یری—حیات منبعی تارتیب آلینب سفالت ایچنده قالدیریلیب کیله یاتقان تورکستان قیشلاق وه آول خلقی هه‌رکسده‌ن یاخشی آنگلایدر. مه‌نه شو اساس مقصدی غیرروس أولکه‌له‌رنی روسلاشترو‌دان عبارت بولغان مهاجرت سیاستینی کوچه‌یتو یولندا أوتکه‌ن ییل ١٧ نویابر تأریخیله یه‌گی بر ساویت ده‌قره‌تی چیقدی. بو ده‌قره‌تده‌ن ایمدیگه‌چه اعلان ایتیلمه‌گه‌ن مفصل بر مهاجرت پلانی حاضرلانغانلغی‌دا آچیق آنگلاشیلماقدادر. بو جهتنی اولدوقچا آچیق کورسه‌تمه‌کده بولغان ده‌قره‌ت پلاننگ مقصد وه هدفینی ، بو هدفگه ایریشه بیلمه‌ك اوچون کورولگه‌ن تدبیرله‌رنی ده بر درجه‌گه قادار آنگلاتماقدادر.

بو ده‌قره‌تده‌ن آنگلاشیلماقدا بولغان مهاجرت پلانینی ایشکه آشیرو بورونغو چه‌قانگ دوامی دیمه‌ك بولغان ایچکی ایشله‌ر قومیسارلغی یانندا توزولگه‌ن مخصوص أداره‌گه تاپشیریلمشدر ، که بو دا هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول پلان قالای ایشکه آشیریلماقچی بولغانلغینی کورسه‌ته‌در. دیمه‌ك بو ایش ده ساویت سیاستنده مهم اورون توتوب کیله یاتقان ، نمونه‌سینی

مجبوری ایش شکلنده شمال وه ایدیل - موسقوا قانالّلارینی قازدیروکبی ساویت تشبثله‌رنده‌ن بیلدیگمز ، مجبوری کتله سورگونله‌ری حالندا یوروتولمه‌کچی بولادر. بوندان باشقا موژیق - کریستیانلارنی قیزیقترو اوچون تورلو یارده‌مچی تدبیرله‌ر ده توشونولمشدر:

آ) کوچمه‌کچی بولغان کریستیانلارغا کوچه‌ر آلدیدا ایتیله‌جه‌ك یارده‌م:

کوچمه‌کچی بولغان دهقانلارنگ سالیم بورجلاری بولسا عفو ایتیله‌جه‌کدر. دهقان کوچمه‌کچی بولغان یرنده اوروغلق ، احتیاط اوچون ساقلاغان غه‌لله‌سی ، حیوانی وه باشقا مالّلاری بولسا او دائره‌نگ مهاجرت أداره‌سینه تاپشیریب قبض آلاجاق ، کیتدیگی یرنگ عینی أداره‌سنده‌ن ده بو قبضنی تاپشیرو مقابلنده عینی قیمتده عینی جنسده‌ن مالّلار آلابیله‌جه‌کدر. غروپ حالندا کوچوچی مهاجرله‌ر اوچون تیمریول تیکیندر. آیریم کیتوچیله‌رگه ده بویوك تنزیلات بار. مهاجرله‌رنگ آلیب باراجاغی اشیاسی‌دا کیرا توله‌وده‌ن آزاد در.

ب) اوی—قورغان سالو قره‌دیتی:

مهاجرگه ممکن قادار باردیغی یرده‌گی قیریلب کیتکه‌ن ، سوروب یوباریلغان دهقانلارنگ بوشاب قالغان اویلاری—قورغانلاری بیریلمه‌لیدر. کیره‌کلی تعمیر ایشینی مهاجر أوزی کوره‌جه‌ك. فقط اوگا بو ایش اوچون ٥ ییللق مدتله قرض بیریله‌جه‌ك. یراق شرق وه چیته حوالیسندا اورناشیب قالماقچی بولغان قیزیل عسکر عائله‌له‌رینگ بو جنس مصارفده‌ن یارمیسینی دولت أوز أوستنه آلادر. اگرده مهاجر کیتدیگی یرده یه‌گی بنا تیکو مجبوریتنده ایسه ، یراق شرق ، چیته حوالیسی وه روسیانگ شمال ساحللاری کبی اوزاق یرله‌ر اوچون مهاجر ١٥ ییللق مدتله قرض آلاجاق وه بناتیکو مصارفینگ یارمیسینی دولت أوته‌یه‌جه‌کدر. شرقی سیبیریا وه قازاغستان اوچون ١٠ ییللق مدتله قره‌دیت آلاجاق وه بناتیکو مصارفینگ یوزده ٣٥ ینی دولت أوته‌یه‌جه‌کدر.

ساویتله‌ر اتفاقینگ باشقا قسملاری اوچون ٨ ییللق مدتله قرض بیریله‌در.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بو اوی سالو قرضینڭ تولەوی یراق شرقدا ٤نچی، باشقا طرفلاردا ۳نچی ییلدان باشلایدر. ٥ ییلدان سوڭ بنا مهاجرنڭ أوز ملکی بولادر. مهاجرنڭ اوی تیکو اوچون کیرەکلی ماتەریاللاری محلی أدارەلەر طرفدان بیلگیلەنگەن اورونلاردان تأمین ایتیلەدر.

ج) خوجالقنی یولغا سالیب یوبارو قرەدیتی:

ساغین سیغیری بولماغان مهاجر سیغیر تدارکی اوچون ٥ ییللق مدتله قرەدیت آلاجاقدر. قیزیل عسکر عائلەسندەن بولغان مهاجرلەرنڭ بو جانس مصرفدەن یارمیسی دولت طرفدان أوتەلەدر. مهاجر عائلەلەرگە پلان بویونچا کیرەکلی اوروغلقدان باشقا عائلە باشینا ٦ تسەنتنەردەن غەللە قرض بیریلەدر. بوندان باشقا هەر مهاجر عائلەگە خوجالقنی یولغا قویوب یوباریش اوچون ۳ ییللق مدتله ۳۰۰ سوم نقد قرض بیریلەدر. یراق شرق وە شرقی سیبیریادا بو قرض ٤۰۰ سومغا کوتەریلەردر. قیزیل عسکر عائلەلەری ایسە قایتارماسقا ٥۰۰ سوم یاردەم آلاجاقلاردر. بو آیریم مهاجر عائلەلەرینە بیریلەتورغان یاردەملەردەن تاشقاری مهاجر قولخوز خوجالقلارینا قولخوز ایشینی یولغا سالیب یوبارو اوچون آیریم قرض بیریلەدر. ایکین یرینی حاضرلاو، سوغارو، قوروتو کبی ایشلەرنڭ مصارفی دولت طرفدان أوتەلەدر.

د) مهاجرلەر برمدت سالیم وە باشقا رسمی مصارف یوکندەن آزاد ایتیلەدرلەر؛ بو آزادلق یراق شرق وە شمالنڭ اوزاق، عسکری جهتدەن مهم سانالغان قسملارندا ۱۰ ییل دوام ایتەدر. بو قسمداغی آزادلق هەر جنس سالیم وە مصارفگە برتەکیس شاملدر. عینی دائرەلەرنڭ باشقا قسملارندا ایسە آقچا وە دان سالیمی ۱۰ ییل دوام ایتەدر. قیشلاق خوجالیغینڭ باشقا جنس محصولاتی سالیمی ایسە بیش ییلدان سوڭ یوزدە ایللی نسبتندە آلینادر. چیتە، بوریات-موغول جمهوریتی دائرەسندە مهاجرلەرنڭ ویرگیدەن آزادلیغی مدتی ٦ ییل، تورکستانڭ تاجیکستان قسمندا ٥ ییل، ایرقوتسك دائرەسندە ۳ ییل، ساویتلەر اتفاقینڭ باشقا قسملارندا ۲ ییل دوام ایتەدر. بوتون بو یاردەملەر اوچون حکومت

طرفدان قویولماقدا بولغان برگنە شرط حرکتنڭ حکومت پلانی وە کورسەتووی بویونچا یوروتولووی، یعنی مهاجرنڭ حکومت طرفدان کورسەتیلگەن یرگە کیتوویدر.

بوندان آچیق کورونوب تورادر، کە ساویت حکومتیدە مهاجرت سیاستینی عینیلە سلفی کبی تمثیل أیتدیگی ایمپەریالیزمنڭ عسکری وەملی سیاسی هدفلەری باقیمندان غنا یوروتەدر. ساویت روسیانڭ آچلق، سفالتدەن باشقا نتیجە بیرمەی کیلە یاتقان سیاسی، اجتماعی وە اقتصادی ئەقسپرەمەنتلەری (تجربەلەری)، بو یوزدەن تکرار - تکرار کیچیریلیب کیلە یاتقان آچلق قیرغینلاری عمومیتلە أهالی أوسومینە آغیر ضربە بیریب کیلەدر. ایکنچی بیش ییللق پلان بویونچا ۱۹۳۷نچی ییلی ۱۸۰،۷ میلیون بولووی کوتولگەن أهالی سانی ۱٦۹ میلیونغنا بولوب قالدی. بوعمومی آلغاندا آرتو نسبتینڭ آزالووی شکلندەگنە کورونگەن حادثە دە قیشلاق خلقی وە یا غیرروس خلقلار آیریچا آلیناتورغان بولسا، منظرەنڭ، فجاعتی یە دە آچیقراق کورونەدر. ۱۹۳۰نچی ییلی ٢٥،٤ میلیون سانالغان کویلو عائلەسی سانی ۱۹۳۷نچی ییلی ۱۹،۹ میلیونغا توشوب قالغان. دیمەك بو آرالقدا ٥،٥ میلیون یعنی بوتون کویلو عائلەاوچاغینڭ ەدەن بری محو اولمشدر. بو قیرغینلارنڭ أیڭ آغیر یوکی دە اوقراینا، ایدیل بویی، قافقاسیا، تورکستان (بالخاصە قازاغستان قسمی) کبی غیر روس اولکەلەر اوموزینا توشمشدر.

لەنینغراداغی توپراق ایشلەری اینستیتوتی بوکونکی ساویتلەراتفاقی دائرەسندە ایکین ساحەسینڭ ۸۰ میلیون هەکتار چاماسندا کیڭەیتو ممکن بولغانلغینی آلغا سورەدر. بو مؤسسەنڭ تثبیتینە کورە، بو ۸۰میلیوننڭ ۳۰ میلیونی شمالداغی اورمانلق دائرەسینە، ۱٥ میلیونی باتاقلق ساحەلارینا، ۲۰ میلیونی دا حقیقی ستەپلەرە، قالغانی دا باشقا جنس اراضی منطقەلارینا توشەدر.

عینی منبعە کورە، مرکزی روسیادا کویلو مهاجرتی اوچون یارارلق کوب یر یوقدر، ایدیل بویی، اوقراینا ستەپلەرندە کیچیریلگەن

تورلو قیرغینلار یوزنده‌ن بوشالغان اراضی‌دا آرالقدا بو قیرغینلاردان نسبتاً یاخشی ساقلانیب قالغان دائره‌له‌رده‌ن آقیشغان مهاجرله‌رله تولدو-رولمشدر. یالغز اورال ایته‌کله‌رنده یعنی بوکونکی باشقردستان دائره-سنده قسماً بوش یر بولونسادا، او یرله‌رنی مهاجرله‌ر ایله اشغال أیته بیلمه‌ك بر قانچا حاضرلقلارغا باغلی ایمش. بوگا مقابل اتفاقنگ آسیا قسمندا داها قولایلقله اشغال ایتیله‌بیله‌جه‌ك وه برنچی نوبتده اشغال اینیلووی لازم کیلگه‌ن یرله‌ر بارمش.

یوقاریداغی ده‌قره‌ت خلاصه‌سندان اساس خطلاری آچیق کورونوب تورغان ساویت حکومتی اورونوشلاری بیله‌ن بو سوك اشاره‌له‌رنی قار-شیلاشترساگز، مسئله بر آز دا آیدین آگلاشیلغان بولادر.

یوقاریداغی ده‌قره‌ت خلاصه‌سنداناساس خطلاری آچیق کورونوب تورغان ستالین مهاجرت پلانینی ۳۰ یل چاماسی بوندان اول توزولگه‌ن ستالیین مهاجرت پلانی بیله‌ن چاقیشترساگز، ستالین پلانینگ ستالیین پلانندان برآز دا بروتال(حیوانی) قاراقته‌ر تاقینغانلقدان باشقا بر فرقی بولماغانلغینی آچیق کوره‌سگز.

برده ساویت مهاجرت سیاستی ایکنچی بر مقصد تعقیب ایتمه‌کده-در. او بر طرفدان غیر روس أولکه‌له‌ر، بالخاصه چیگه‌ره مملکله‌رنی ممکن قادار روس عنصریله تولدورماق ایسته‌سه، ایکنچی طرفدان یرلی دهقان خلق کتله‌سینی تورلو بهانه‌له‌ر بیله‌ن باشقا طرفلارغا تارقاتیب، هه‌ر خلقنگ أوز یورتنداغی ملی تیغیزلیغینی بیترمه‌کچی، بونگله روس ایمپه‌ریالیزمی منافعینی بوغازندان توتماقدا بولغان تهلکه‌نی آزالتماقچی بولادر. بو صورتله کیتره‌جه‌گی روس مهاجرینه حاضر یر بولوناجاغی کبی، یر-یورتندان، أورگه‌نیب قالغان محیطندان آیریلغان غیرروس عنصرلار دا یا کیتدیکی محیطنگ طبیعی شرائطی وه بو سورگونله‌رنگ کیتردیگی سفالت ایچنده قیریلیب کیته‌جه‌ك وه یاده ملی محیطندان آیریلیب بوتونله‌ی یات محیطغا کیتیب چیققان بو عنصرنگ ملی روحی وه ملی رنگی یاواش-یاواش سولوب روسلاشتریلماسی قولایلاشاجاقدر.

ساویت حکومتی أوزی بوکون بو غیر انسانی توشونچه‌سینی هیچ کیمده‌ن یاشیرمایدر دا.

بوکون ساویتله‌ر اتفاقینگ بر ده‌سته سورولگه‌ن اوقرایناللی کیتیب چیقماغان برکوشه‌سی یوقدر. باشقا غیر روس خلقلارنگ حالی‌ده بوندان یاخشیراق ایمه‌سدر. بزنگ تورکستانغا کیلگه‌نده تورلو بهانه‌له‌ر بیله‌ن دالا قازاقلارینی اورال طرفلارینا وه سیبیریانگ جنوبینه طرف آقیتماق اوچون اورونولماقدادر. أوزبیك، قازاق، تورکمه‌ن، تاجیك، خلاصه بوتون تورکستان اوروغلارندان تا اقلیمی شرائطینا قطعیاً آلیشامایا-جاقلاری شمال محیطینا قادار ایلتیب اورناشتریلماقدا یعنی کومولمه‌کده بولغان دسته‌له‌ر آز ایمه‌سدر. بو صورتله بوشاتیلغان یرگه ایسه روس، ئه‌رمه‌نی، گورجی، اوقراینالی، قاره‌لیالی، حتی یراق شرقنگ سا-حللارندا اورناشقان قوریالی مهاجرله‌رده‌ن کیتریلیب اورناشتریلماقدادر. شونیسینی دا آچیق بیلیش کیره‌ك، که بو طبیعی جریان ایتمه‌کده بولغان بر مهاجرت ایمه‌س، قانلی بر ته‌ررور ایله یوروتولمه‌کده بولغان بر سورگون قیرغینیدر.. نتیجه‌سی‌ده طبیعی‌تورموشینا قصد ایتیلمش‌خلقلارنگ مقاومت وه‌کوره‌ش روحینی کوچه‌یتو وه دوشمانلغینی آرتیرودان غنا عبارت بولاجاقدر.

تیمور اوغلی.

*

ساویتله‌ر مملکتنده سایلاو معرکه‌سی

ساویتله‌ر اتفاقی یه‌گیده‌ن بر سایلاو ایستیماسی کیچیرمه‌کده‌در؛ ایون آیینگ ۲۲ سنده‌ن باشلاب ۱۱ اتفاق جمهوریتینگ هه‌ر بری أو-زینگ یه‌گی ساویت قانون اساسیسی بویونچا ایسکی ایشچی-دهقان-قیزیل عسکر دیپوتاتلاری شوراسینگ اورنندا تشریعی ایشنی قولغا آلوچی عالی شوراسینی سایلامالیدر. آپریلنگ ۲۰له‌رنده‌ن آلیب باشلانغان سایلاو معرکه‌سی اوتکه‌ن یل اوتکه‌زیلگه‌ن اتفاق عالی شوراسی سایلاولاری اثناسندا بولوب أوتکه‌نله‌رنی عیناً تکرارلاماقدادر. ایسته‌ر

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

تور کستان وه قافقاسیاداغی اتفاق جمهوریتله‌ری ، ایسته‌ر ده ایچکی روسیا-
غا کیریتیلگه‌ن مختار جمهوریتله‌رده بوتونیسی قوماندا بیله‌ن روس پروله-
تاری دیکتاتورلیغینا صداقت وه اطاعت عرض ایتدیریلمه کده‌له‌ر. ساویتله‌ر
اتفاقینگ هه‌ر طرفدا مبعوثله‌ر لیسته‌سینگ باشندا ستالین ، کالینین ،
وروشیلوف ، یه‌ژوف ، مولوتوف ، کاگونوویچ وه باشقالار آرقا آرقاغا
تیزیلمشدر. اونلار دوشنبه وه باکوده ، تورتکولده ، اوفادا خلاصه هه‌ر
طرفدا مجبوری نامزدله‌ر بولوب قالغان کورونه‌درله‌ر. هه‌رکس یاخشی
بیله‌در ، که نامزدلکله‌رینی قویوشقا راضیلق بیرگه‌ن تقدیرده ده بوکشیله‌ر-
ده‌ن هیچ بری سایلاندیغی محلی شورانگ ایشینه ، توپلانیشینا قاتناشا
آلمایدر. بوگا رغماً اونلارنی آتاماسلق دنیانگ ایگ «سربست ده‌موقرا-
تیك » مملکتی ساویتله‌ر اتفاقی دائره‌سنده هیچ کیمنگ جسارت ایتالماجاغی
بویوك بر گناه ، عفو ایتیلمه‌س برجنایت سانالادر. تورکستان وه قافقاسیا-
نگ اتفاق جمهوریتله‌رنده ستالین ، چه‌کیستله‌ر باشلوغی یه‌ژوف وه باشقا-
لارنی سایلاو لیسته‌سی باشندا آتاو بو جمهوریتله‌رنگ ساویتله‌ر اتفاقینا
صداقتی وه اونلارنگ أوز تیله‌کی بیله‌ن ساویتله‌ر اتفاقی أیچنده
بولغانلغی علامتی قیلب کورسه‌تیله‌در. حتی بو سایلاولارنگ مه‌نه شو
ستالین وه اونگ یارده‌مچیله‌رینه بیان صداقت نمایشی بولغانلقدان باشقا
بر ایزی ده بولا آلمایدر. وه اوندان مثبت برنتیجه کوتوب ده بولمایدر.

بو نقطه‌دا مثبت نتیجه دیگه‌نده بز بو آیریم «ملی » جمهوریتله‌ر ملی
دولت منافعی جهتینی توشونه‌مز. لکن ستالین طرفدان یوروتولمه کده
بولغان مرکزیتچیلك سیاستی وه ساویت مرکزینگ منافعی باقیمندان
طبیعی نتیجه بیره آلادر حتی بو نتیجه شو باشداناق کورونمه کده‌در.
ایسته‌ر کیچه‌ن ییل اوتکه‌زیلگه‌ن اتفاق عالی شوراسی سایلاوی ، ایسته‌رده
ایمدیکی محلی عالی شورالار سایلاوی معرکه‌سی فرقه وه ساویت
اداره‌سی صفلارینی ساویت مرکزیتچیلکی وه موسقوانگ ایشینه یاراماغان
کشیله‌رده‌ن تازالاوغا سیلتاو ایتیلمه کده‌در. ساویت حکومتی ییرلی قو-
ممونیستله‌ر آراسیغا فتنه‌له‌ر سالیب ، اونلارنی بر بری أوستیگه سالدیرتیب

چاقیمچیلق ایشله‌تیب ، فرصتنی‌غایتده اوستالقله استفاده ایتمه کده‌در. موسقوا
غازیتالارینگ بیلدیروینه کوره ، تورکستاندا حقیقی یوزینی یاشیریب
یورگه‌ن باریشماس ساویت دوشمانی ملتچیله‌ر توتولوب آلنغان ایمش...

بو سایلاناجاق عالی شورالارنگ بیلگیله‌نگه‌ن وظیفه‌سی ، قانون
چیقارو ایشی ایسه کاغد اوستنده گنه‌در. ایسکیده‌کی شورالار کبی بو
عالی شورالار دا فرقه تشکیلاتی وه روس هه‌گه‌مونیسی (حاکمیتی)
قورالی‌غنا بولاجاقدر. اونلارنگ هیچ بر تورلو قانون حاضرلاب
چیقارو دیگه‌ن ایشی بولمایاجاقدر...

*

چه‌خو-سلوواقیا مسئله‌سی

بوکون بوتون آوروپا سیاستی مسئله‌له‌ری مرکزنده چه‌خو-سلوواقیا
مسئله‌سی تورادر. حتی اسپانیا وطنداش سوغوشلاری ، یاپونیا-ختای سو-
غوشی کبی وقت-وقت جهان صلحینی بوزوب یوباراجاق قادار کیسکین
نقطه‌لارغا باریب چیققان وه بوکون بیله عینی تهلکه‌لی وضعیتله‌رگه
کیریب کیتووی ممکن بولغان مهم حادثه‌له‌ر ده پلاندا ایکنچی سیراغا
توشوب قالدی. ایکی قومشو دولتنگ یاقلاشووی امیدی بیله‌ن باشلانغان
فرانسا-ایتالیا مذاکره‌له‌ری ده ایکنچی سیراغا توشوب قالدی. بوتون
آوروپا دیپلوماتیسی وه مطبوعاتی نظر دقتی چه‌خو-سلوواقیا اوستنه
تاشلانغان. اوندا نیمه بولا یاتیر ؟ چه‌خو-سلوواقیا ایچنده‌گی سوده‌ت
آلمانلاری قالای حرکت ایته‌درله‌ر ؟ آلمانیا نیمه قیلار ایکه‌ن ؟ مه‌نه
سوك ایکی-اوچ آی ایچنده آوروپا غازیتالاری ستونلارینی تولدورغان
وه دیپلوماتلارنی مشغول ایتب کیله یاتقان سورغولار بونلاردر.

ایمدیگه‌چه چه‌خو-سلوواقیا حقندا سوك زمانلارغاچا اورتا آوروپادا
ایگ ساغلام اساسدا قورولغان دولتله‌رنگ بریدر دیگه‌ن بر قناعت
حاکم‌ایدی. بودولتنگ اهالیسی‌اعتباریله کوب رنکلی ، قوراما بولغانلیغینی
سویله‌وچی حتی اویلاوچی کشیله‌ر جوده آز اوچراتیلار ایدی. دولت

ايچنده حاكم ملت چەخلەر أهالنگ يوزده ٦،٥٠سينى يعنى يارميسنى تشكيل ايتەدرلەر. اوندان سوگرا اوچياريم ميليوندان آرتيق (٢٣پروسەنت چاماسندا) آلمانلار ايله چەخلەرگه ياقين اسلاو خلقندان ٢ياريم ميليونلق (١٦پروسەنتدەن آرتيق) سلوواقلار كيلەدر. اونىدا ٧٠٠ ميگ چاما-سنداغى ماجارلار، ٢٠٠ميگچه پولونياليلار وە يوزلەرچه ميگ روتەنلەر تعقيب ايتەدرلەر.. بو خلقلارنگ بعضيلارى، مثلا آلمانلار، ماجارلار، پو-لونيانيلار چەخوسلوواقيا ايچندەكى وضعيتلەرينى هيچ برزمان قطعى وە دائمى ديب سانامای، فرصت كيلديكچه أوز ملتلەرندەن بولغان دولتكه قوشولو وە يادە هيچ بولماغاندا أوز باشلارينا مختاريت آلو تيله كلەرينى سوبلەب كيلديلەر. ايكنچى برقسم، يعنى چەخلەرله برلكده دولتنگ اسمينى بيرمەكده بولغان سلوواقلار ايسه ملى مختاريت اوچون آچيق كورەش يوررتوب كيلەدرلەر. نسبتاً تينچراق كورونگەن بر خلق غروپى بولسا او دا روتەنلەر ايدى. ايمديگەچه چەخو-سلوواقيا حكومتينگ مليتا مسئلەسى اوستندە كيچيريب كيلديكى آچيق اوگغايسزلقلار باشليچا پولونيا-ليلار وە سلوواقلار طرفدان بولدى. ذاتاً لهستان حكومتى دە تەشين-دەكى توغانلارى مقدراتى حقنداغى توشونچەسينى هيچ بر صورتله ياشيرمادى. سلوواقلار مختاريت طلبلەرندەن هيچ بر صورتله توختاما-ديقلارى كبى، چەخلەر طرفدان كورديكلەرى ظلم وە حقسزلق او-ستندەن بيرگەن پروتەست مراجعتلارى ايله ملتلەر جمعيتينى شاشيريب كيلدي-لەر. آلمانلار دا أوزلەرينگ مختاريتچيلكلەرينى ياشيرماديلار. فقط بونلار-نگ سول فرقەلارى (بالخاصه سوسيال-دەموقراتلارى) چەخو-سلوواقيا حكومتنه قاتناشدى. ماجارستانغا قوشولونىغنا ايستەب كيله ياتقان ماجار-لار ايسه ملتلەر جمعيتى قارشيسندا أوز وضعيتلەرندەن شكايت ايتو وە تيله كلەرينى بيلديرو بيلەنگنه كفايتلەنب كيلديلەر. ١٣ مارت تأريخندەكى آوستريانگ آلمانياغا قوشولوونا چاقلى چەخو-سلوواقيا حكومتى بو ملى اقليتلەر مسئلەسينى تورلو يوللار بيلەن آتلاتب أداره ايتب كيلدى. مەنە بو آوستريا آلمانيا برلەشمەسندەن سوڭ منظره بوتونلەی أوزگەردی.

بوكون چەخو-سلوواقيانى آلمانيا ديبەرليك اوچ طرفدان اوراب آلغان. جغرافيا خريطەسنا باقساگز، چەخو-سلوواقيانگ آلمانيا قيسقيچى آراسينا كيريب قالغانليغى تأثيرينى آلاسز. بونلارنگ بوتونسندەن قطع نظر آلمانيا دولت باشلوغى آدولف هيتلەر آلمانيا تيشندا قالغان آلمانلارنى بويوك آلمانياغا قوشو تيلەگينى بالخاصه چەخو-سلوواقيا ايچندەكى ٣،٥ ميليوندان آرتيق سودەت آلمانلارى مقدراتينى اونوتما-غانليغينى ياشيرمايدر. آرقالارندا آلمانيا كبى بويوك بر تايانچقنى كورگەن سودەت آلمانلارى أوزلەرى دە قيزيشديلار. چەخو-سلوواقيا حكومتينه قاتناشب كيلگەن آلمان فرقەلارى (سوسيال-دەموقراتلاردان باشقاسى) حكومت صفينى تاشلاب سودەت آلمانلارى فرقەسى، يعنى ناسيونال-سوسيا-ليستلەر بيلەن بر فكردە ايكەنلكلەرينى اعلان ايتديلەر. سودەت آلمان-لارنگ مختاريتى مسئلەسى آچيق قويولدى. بو مختاريت پروژەسى چەخو-سلوواقيا دولتينگ قورولوشينى أوزگەرتەجەك درجەدە كيگ بر ماهيتدەدر. مختاريتچيلەر بلوقى توزولدى. بو بلوقا سودەت آلمانلارندان باشقا ساوواقلار، ماجارلار، پولونياليلار وە روتەنلەر كيرديلەر. بوندان باشقان سودەت آلمانلارى چەخو-سلوواقيانگ تيشقى سياست استقامتينى أوزگەرتووينى يعنى ساويت روسيا اتفاقندان وە فرانسا طرفدارلغندان واز كيچووينى طلب ايتەدرلەر. سودەت آلمانلارى فرقەسى باشلوغى قونراد هەنلاين چەخو-سلوواقيا جمهوريتنده رئيس جمهوردەن سوگراغى، ايكنچى مهم بر شخصيت بولوب قالدى. چەخ دولت كشيلەرى اونگله حسابلاشماق مجبوريتى حس ايتەدرلەر. بو قادارى بيلەنگنه قالماسدان، اونى حتى انگلتەره دولت ايرلەرى فكر آليشوغا دعوت ايتديلەر. چەخو-سلوواقيا-نگ ايچكى ملى اقليتلەر مسئلەسى بردەن بره بين الملل برمسئله قاراقتەرينى آليب كيتدى. چەخو-سلوواقيا حكومتى أوزينگ تام استقلال، سودەت آلمانلارى أوستندەگى حاكميت حقينى وە تيشقى سياستندەكى سربستليگينى ساقلاب قالا بيلەجەك بر شكلدە سودەت آلمانلارى طلبى أوستندە آگلاشوغا قارشى كورونمەيدى. سودەت آلمانلارينگ چەخو-سلوواقيا

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

حکومتی بیله‌ن بولغان تارتیشماسی ایمدیلك شو نقطه‌دا توراددر.

بو تارتیشمانگ ایکنچی جهتی، بلکه‌ده چه‌خو-سلوواقیا دولتی اوچون داها جدی وه داها قورقولو طرفی آلمانیاغا قاراتیلغان. اونگچون ده درحال تیشدان اینگلته‌ره شو چه‌خو-سلوواقیا مسئله‌سینه قاتناشدی. بوندان بعضی سیاستچیله‌ر وه سیاسی غازیتاچیلار سوغوش شایعه‌سی چیقارا باشلادیلار. گویا آلمانیا چه‌خو-سلوواقیاغا هجوم ایته‌جه‌کمش؛ فرانسا، ساویت روسیا وه فرانسانی یاردمسز قالدیرماق ایسته‌مه‌گه‌ن اینگلته‌ره چه‌خو-سلوواقیانی یاقلاب سوغوشغا کیریشه‌جه‌که‌ره‌مش... ایکی قورقولو کون اولاراق، چه‌خو-سلوواقیادا محلی سایلاولار أوتکه‌زیلگه‌ن ۲۲ مای کونی کورسه‌تیلدی. سایلاولار تینچلقله کیچدی. بوتون سوده‌ت آلمانلاری طرفدان بیریلگه‌ن تاوشنگ ۸۸ پروسه‌نتی سوده‌ت ناسیونال-سوسیالیست فرقه‌سینا توشدی. بو ایسه فرقه‌نگ چینله‌ب بوتون سوده‌ت آلمانلارینی تمثیل ایتگه‌نینی کورسه‌ته‌در. بوندای بر وضعیته‌ده‌کی فرقه بیله‌ن ایسته‌ر-ایسته‌مه‌س حسابلاشو مجبوریتی باردر. بونگ أوستنه بو فرقه ایسته‌ر کولتورچه، ایسته‌ر ده باشقا جهته‌دن حاکم ملت چه‌خله‌ر-ده‌ن کوب یوقاری توراتورغان بر ملتنی تمثیل ایته‌در وه آلمانیا کبی اوز توغانی کوچلو بر دولت ده بو خلقنگ حقینی حمایه ایته‌در...

چه‌خو-سلوواقیا دولتی یاش ثأریخینگ بحرانلی بر دوره‌سینه کیره‌در. او باری بر برکره سوغوش ایله‌می، سوغوشسزمو؟ سوده‌ت آلمانلارینی توتوب قالالمایدر. سوده‌ت آلمانلاری وه پولونیالیلار، ماجار-لار کبی باشقا خلقلارنگ تعیین مقدرات حقی اساسینا مغایر بر شکلده چه‌خو-سلوواقیا دولتی ایچنه کیریتیلگه‌نله‌ر. بو صورتله قورولغان چه‌خو-سلوواقیا دائما بر حمایه قیدیریشقا وه دنیا سوغوشینگ سابق غالبله‌ری قوجاغینا آتیلیشغا وه دائما آلمانیا وه ماجارستانغا قارشی بولوشقا مجبور بولدی. بو صنعی قورولوشنگ ثمره‌سی ایمدی أوزینی کورسه‌تمه‌کده‌در. آوروپانگ اورتاسندا بوندای بر وضعیتنی اوزون زمان دوام ایتدیریب بولمایدر. قاندای بولسادا بو وضعیته‌دن چیقو یولی تاپیلمالیدر. چه‌خو-

سلوواقیا مسئله‌سی بحرانی ایسویچره کبی ابدی بیطرف وضعیته‌ده بر فه‌ده‌راتیف جمهوریت حالنه قویولماقلامی، یوقسا سوده‌ت آلمانلاری مسئله‌سینگ باشقا بر تورلو پیشیلمه‌سی صورتیله‌می حل ایتیله‌جه‌ك، بو حقدا ایمدیلك برنه‌رسه سویله‌ب بولمایدر. شبهه ایتب بولمایتورغان بر نه‌رسه بولسا، او دا چه‌خو-سلوواقیا وضعیتینگ تهدید آستندا بولغانلغیدر.

جانای.

*

بین‌الملل تورموشدان

۱—ختایداغی آلمان عسکری ایشله‌ر بیله‌رمه‌نله‌ری هیئتی کیری چاقیریلدی.—وقتیله مشهور گه‌نه‌رال فون زه‌کت‌نگ قاراماغی آستندا ختای اوردو تشکیلاتی اصلاحینا چاقیریلغان آلمان عسکری ایش بیله‌ر-مه‌نله‌ری هیئتی سوك وقتلارغاچا ایشینی دوام ایتدیرمه‌کده ایدی. هیئت آوروپا ترتیبنده ختای اوردوسی تشکیل ایشینی أداره ایتمه‌کده ایدی. چین اوردوسندا بو وظیفه ایله ایشله‌مه‌کده بولغان آلمان عسکری بیله‌ر-نله‌ری هیئتی شبهه‌سز بوکونکی یاپون-ختای تارتیشماسندا وه ختای‌اوردو-لارینگ بوکونکی تارتیشمادا آلمانیانگ متفقی یاپونیانگ دوشمانی بیله‌رمه‌نله‌ر هیئتی ختای حکومتی طرفدان، آلمان حکومتینگ موافقتیسز خصوصی بر تشبث اولاراق چاقیریلغان بولسادا، آتاقلی آلمان گه‌نه‌رال-لارینگ بوکونکی تارتیشمادا آلمانیانگ منفعتی یاپونیانگ دوشمانی اوردوسی ایشنده ایشله‌ب تورولاری یاپونلارنگ بعضی بر ناراضیلقلارینی توغدورمای قالالماس ایدی. هیئتنگ کیری چاقیریلووی بیله‌ن مه‌نه شو اوگغایسزلقفا نهایت بیریلگه‌ن بولدی. ختای اوردولارینگ مقاومت حرکتله‌رنده کورسه‌تکه‌ن بعضی بر موفقیتله‌ری ده شو آلمان گه‌نه‌رال-لارینگ بیرگه‌ن کیگه‌شله‌رینه عطف ایتیلمه‌کده ایدی. ایمدی بو عسکری ایش بیله‌رمه‌نله‌رینگ ختایدان کیتووی ختای اوردولاری حرکاتینا دا تأثیرسز قالماسا کیره‌ك.

۲—<u>ساویت وه ختای دوستلغی</u>.—آوروپا غازیتالارندا سوك چیققان خبرلەرگه کوره، برقانچا وقتدان بیری موسقوادا بولغان ختای انقلابی باشلوغی سون-یات-سین‌نگ اوغلی سون - فو ختای حکومتی نامندان ساویت حکومتی بیله‌ن برآگلاشما یاساغان. بو آگلاشما بویونچا ساویت حکومتی ختایغا ایمدیگه‌چه بیریب کیلگه‌ن تورلو یارده‌مینی او جمله‌ده‌ن سوغوش قورالینی آرتیراجاق، ختای‌دا بوگا مقابل ساویت حکومتنه تورلو سیاسی حقلار بیریب، عسکری وه سیویل ساویت کیگه‌شچیله‌ری چاقیراجاقدر.

۳—<u>یه‌گی یاپون قابینه‌سی</u>. تیلغراف آژانسلاری یاپونیادا قابینه آلماشینو خبرینی کیتردی. بو خبرگه کوره، حکومت هیئتینه یه‌گیده‌ن برنیچه عسکری کشیله‌ر کیرگه‌نله‌ر. یه‌گی عسکری ناظرلار آراسندا مشهور گه‌نه‌رال آراکی‌نگ ده اسمی کورونوب قالدی. گه‌نه‌رال آراکی‌نگ اسمی هه‌ر وقت یاپونیادا آنتی ساویت حرکتنگ تمثالی بولوب کیلگه‌ن. اونگ ٤ یل حکومت خارجندا قالغاندان سوك قایتادان حکومت اعضالاری قاتاریندا کورونوب قالووی یاپونیانگ ساویتله‌رگه قارشی سیاستنده‌کی فعالیتنگ آرتقانینی کورسه‌ته‌در.

گه‌نه‌رال آراکی‌نگ مینسترلگه چاقیریلووی مناسبتیله ساویتچیل پاریس غازیتاسی «اوور» (L'Oeuvre) ۲۹ مای تأریخلی نسخه‌سندا گه‌نه‌رال‌نگ ایتالیان غازیتاسی «Corrier della Serra»نگ توکیو مخابرینه بیرگه‌ن مصاحبه‌سینی کیتره‌در.

مه‌نه بو مصاحبه‌ده ایتیلگه‌ن سوزله‌ر:

«هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول قوممونیزمنگ یولینی توسوش کیره‌ك. بزنگ ختایداغی حرکاتمز آنتی-قوم اینته‌رن جبهه‌سی دولتله‌رنده‌ن باشقا آوروپالیلارچا آگلاشیلمایدر. ختایداغی سوغوش حقیقی معناسندا آنتی- قوم اینته‌رن سوغوشدر. چان-قای-شه‌ك‌نگ جیم-جیت‌گنه موسقوا قیزیللاری تأثیرینه کیریب کیتووینه چیداب بولمایدر. ختایدا یه‌گی قورولغان موقت

حکومت أوستنده‌گی بزنگ کوزه‌تچیلگمزنی قوممونیزم تأثیری قطعی صورتده بیتریلگونچه‌گه قادار بیتریله آلماسلغینگ سببی ده شوندادر».

ساویتله‌ر اتفاقینگ أوزینه کیلگه‌نده گه‌نه‌رال آراکی اونگله یاپونیا آراسندا هیچ قاندای برآگلاشما ممکن بولماغانلیغینی سویله‌یدر.

٤—<u>تورکیه-اینگلته‌ره مناسبتی</u>. آیلاردان بیری تورکیه حکومتی کشیله‌ری بیله‌ن اینگلته‌ره آراسندا بر قرض مسئله‌سی مذاکره ایتیلمه‌کده ایدی. سوك وقتلاردا بو مذاکره‌له‌رنگ موفقیتله نتیجه‌له‌ندیگی آگلاشیلدی. بو آگلاشما بویونچا اینگلته‌ره تورکیه‌گه ۱٦ میلیون اینگلیز لیراسی چاماسندا قرض بیره‌جه‌ك. بو قرضنگ ٦ میلیونی قوراللانو اوچون کیره‌کلی نه‌رسه‌له‌رگه تخصیص ایتیلگه‌ن. قرضنگ قالغان قسمی دا تورکیه حکومتینگ کیره‌کلی تاپقان اشیاسینی اینگلته‌ره‌ده‌ن اضمارلاوی شکلنده بیریله‌جه‌کدر.

بو استقراضنگ أصل ماهیتی سیاسیدر. او هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول تورکیه بیله‌ن اینگلته‌ره آراسنداغی دوستلقنگ کوب‌گنه تیره‌نله‌شکه‌نلگینی کورسه‌ته‌در.

م.

*

<u>أداره‌له‌رنی یرلیله‌شترو مسئله‌سی اطرافندا</u>

تورکستانداغی أداره‌له‌رنی یرلیله‌شترو سیاستی ساویت حکومتی طرفندان روس ایمپه‌ریالیزمیگه اویغون برطرزده وه استقامتده تطبیق ایتلمه‌کده‌در. دولت ایشله‌ریگه تورکستانلیلارنی ممکن قادار یاقینلاشترماسلق وه أداره‌له‌رده چالیشیب تورغان روسلارنی ایش باشندا ساقلاب قالماق نیتیله ساویت حکومتی ۱۹۲٦نچی یلی ساده‌دلله‌رنی آلداتوچی بر قرار چیقارمشدی. بو قرارغا کوره، تورکستانداغی أداره‌له‌رده ایشله‌ب تورغان اوروسلارنگ باریسی تیزلکده یرلی تورکچه‌نی اورگه‌نمه‌لی ایدیله‌ر. ساویت حکومتینگ بو قرارنی چیقارغانیغا اون بریل تولغانی حالده نه ده وضعیتده أوزگه‌ریش کورولمه‌ی کیله‌در.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

«عشق آبادده ۱۸۰ قادار دولت أداره‌سی بار. بو أداره‌له‌رنگ کوپیسنده تورکمه‌ن تیلی اوقووینا أونس بیریلمه‌یدر. سببی، اداره باشلیقلارینگ أوزله‌ری اوقوغا قاتناشمایدرلار وه بو صورتله قوللوقچی‌لارنگ‌دا برنیچه‌سینگ قاتناشمازلغینا سبب بولماقدالار. عشق آبادده‌گی زحمت کوشکنده ۱۷ چه‌نلی أداره بار. بولاردان یالغز برگنه أداره‌نگ ایشچیله‌ری اوقوغا قاتناشماقدالار. شهر معارف بولومینگ وه قومسومول خوجالیق بولومینگ ایشچیله‌ری ده تورکمه‌ن تیلی اوقووینا اوگات قاتناشمایدرلار. خلق قومیسارلار شوراسی ایشچیله‌رینگ تورکمه‌ن تیلینی أوگره‌نمه‌ك یاتلارینا دا توشمه‌یدر. تورکمه‌نستان معارف خلق قومیسارلغی هه‌م أداره ایشچیله‌رینگ تورکمه‌ن تیلینی أوگره‌نمه‌کله‌رینه أونس بیرمه‌یدر. اوقوچیلار هنوزه چه‌نلی اوقوکتابلاری وه پروغراملار بیله‌ن اوپجین ایتلمه‌مه‌کده. حتی یول کورگه‌زمه‌ك ایشله‌ری هه‌م بولمای توراد‌ر...» («ساویت تورکمه‌نستانی» ۱۰.۱.۳۸).

اوروسلارنگ یرلی تورکچه‌نی‌أورگه‌نوله‌ری‌حقنداغی قرارنگ‌تطبیقی ایشی یالغز عشق آبادده ایمه‌س، باشقا طرفلاردا دا سوك درجه‌ده غیر جدی بارادر. مثلا: «قهقه رایوندا تورکمه‌ن تیلی اوقووینا ۱۹۳۷نچی یلنگ ۱۳نچی اوقتوبرنده باشلانغان بولسادا، اوقو اوزاق دوام‌ایتمه‌دی. چونکه اوقوچیلار اوقوغا تولوق قاتناشمادیلار. نتیجه‌ده تورکمه‌ن تیلی اوقووی یاتیب قالدی.

رایون معارف بولومینگ مدیری هه‌م رایونداغی أداره وه قوراما (قوروم، تشکیلات) یولباشچیلارینگ أوگنده، أوزله‌رینگ تورکمه‌ن تیلینگ بیلمه‌یتورغان ایشچیله‌رینی تورکمه‌ن تیلی اوقووینا قاتناشدیرماقلاری حقندا هیچ مسئله قویمای، یالغز ایکی معلمنی به‌لله‌مه‌ك بیله‌ن قناعتلاندی...» («س. تورکمه‌نستانی» ۲.۲.۳۸).

بو ساویت غازیتاسی ییللاردان بیری یازیلیب کیلگه‌ن ادعانی بر داها تکرارلای: «یاوروپالیلارنگ تورکمه‌ن تیلینی وه خلقینی بیلمه‌کله‌ری ضرور. آینیقسا رایونلاردا ایشله‌یتورغان یاوروپالی یولداشلارغا کوب

ضرور دور. چونکه رایونلارداغی أداره وه قوراما لارغا ایشله‌ری‌توشوب کیلوچیله‌رنگ کوپیسی قولخوزچی—دهقانلار بولوب، اولارنگ هه‌م کوپیسی اوروس تیلینه توشونمه‌یدرله‌ر. شونگ اوچون‌ده رایونلاردا ایشله‌یه‌ن یاوروپالی یولداشلارنگ تورکمه‌ن تیلینی بیلمه کله‌ری‌ضروردور» دیپاسه ده، ساویت حکومتی بو ضرورتگه قارامای، رایونلارغا دا روس مأمورلاری یوللاب، ممکن قادار تورکستانلیلارنی دولت ایشله‌ریده‌ن اوزاقدا قالدیرماقدا وه قولخوزچی—دهقانلارنگ تیلینی سویله‌یتورغان تورکستانلی قوممونیستلارغا دا ایانچ کورسه‌تمه‌مه کده‌در.

*

رایون غازیتالارینگ املا خطالاری

تورکستاننگ تاشکند، آلما-آتا وه عشق آباد کبی مرکز وه بویوك شهرله‌رنده چیقایاتقان تورکچه غازیتالاردا رایون غازیتالارینگ سیاسی ادبی خطالارینی کورسه‌تورغان مقاله‌ر سیراسندا او غازیتالارنگ **املا جهتنده‌ن قیلایاتقان یاگلیشلیقلارینی** بیلدیروچی خبرله‌ر ده تیز-تیز اوچراتیلادر. او جمله‌ده‌ن «قیزیل أوزبیکستان»نگ ۲۷.۲.۳۸ تأریخلی ساندا، نور آتادا چیقاریلا تورغان «ستالینچی» نام غازیتانگ «سوگنو وقتلاردا کیچیریب بولمایتورغان درجه‌ده املا خطالاری بیله‌ن تولوب چیقماقدا» بولغانلغی بیلدیریلمه کده‌در. غازیتانگ بیلدیروینه کوره: «ستالینچی»نگ شو یل ۱۳نچی یانواردا چیقاریلغان ۳نچی سانی ۱۱۲ ده‌ن آشیق املا خطاسی بیله‌ن چیققان. بوگا اوخشاش خطالارنی غازیتانگ باشقا سانلاریدا هه‌م کوبله‌ب اوچراتیش ممکن» ایمش. ینه شو تاشکند غازیتاسینگ شو یل ۲۸نچی فیورال تأریخلی ساندا خارزم دائره‌سی غازیتاسی «انقلاب قویاشی» تیوه‌رگنده‌گی محررله‌رنگ جغرافی بیلگیسزلگینی کورسه‌تورغان بر خبر بار. «انقلاب قویاشی» پاختا اوستاذی آغرانوم نورمه‌ت اوغلی دهقانبای‌نگ خارزمگه باریب، پاختاچی قولخوزچیلار اورتاسیدا أوز تجربه‌له‌ری أوستنده سویله‌ب، ۱۹۳۸نچی یلی

قانداى قيليب پاختادان يوقارى أونوم آليش توغروسيدا معلومات بيرگەن ايكەن. خارزم دائرەسى غازيتاسى، أوزينگ ١٢ فيورال تأريخلى سانندا، «خارزمده پاختادان مول حاصل آليش چارەلەرى» باشليقلى يازيسندا، آغرانوم نورمەت اوغلى دهقانباى نگ تجربەلەرينى آيدينلاتيب بيرو اورنيغا اونى بوتونلەى بوزوب، دهقانباى تيليدەن قيليب شونداى باسمشدر:

«... چونكه آمودريا سووينگ كيلەتورغان ييرى تاجيكستاننگ ختاى وه آفغان چيگەرەلەريدەگى ميليون تاغلار (؟) دان أوسوملكلەرنى آليب كيلەدى...»

«تاجيكستاندا ٥ پەنجه (؟) ديگەن دريا بار. بو دريا مخصوص قولخوز وه كيچيك صنعت آرتەللەرى بو بيش پەنجەدەن تيگيشلى اسباب قوراللار بيلەن آلتون سوزوب آلاديلار. براق شونى آيتيش كيرەككه، اولار هەممەسى آلتوننى سوزوب آلالمايديلار...»

معلوم اولديغى أوزره، تاجيكستاندا «بيش پەنجه» ديگەن دريا يوق، «پەنج درياسى» بار. آمودريانگ باشى «ميليون تاغلار» دان ايمەس، آفغانستانداغى هندوكوش تاغينينگ موزلوكلەريدەن «واخان دريا» ناميله چيقيب، «پاميردرياسى» بيلەن قوشولغاندان سوڭ «پەنجدرياسى» آتاليب، بو دا «واحش»نى آلغاندان كيين «آمودريا» ديب آتالادر.

تيڭلاغان وه ايشيتكەن سوزلەرينى بوزوب يازو وه باستر توكيفيتينگ توركستاننگ يالغز رايون غازيتالارى محررلەريگه منحصر بولماى، «قيزيل أوزبيكستان» كبى توركستاننگ أڭ بويوك بر مركز غازيتاسى باشقارماسينا منسوب محررلەر آراسندا دا كوروله تورغانلغى، مذكور تاشكند غازيتاسينگ ٢٦.٢.٣٨ تأريخلى سانينگ ٤نچى بيتنده، پروفەسور قارى نيازنگ سوزى باشندا آچيقچا اعتراف ايتلمشدر.

*

توكيودا عبدالحى قوربانعلى قامالدى

رفيقلاريمز «ياڭا ملى يول» مجموعەسى ايله «ملى بايراق» غازيتاسندا اوقوديغمزا كوره، ييللاردان بيرى توكيودا ياشاب تورغان وه

تورلو چيركين حركتلەريله اوزاق شرقدا ياشاوچى بوتوك تورك-اسلام توغانلاريمزنى ضررلەنتريب كيلگەن عبدالحى قوربانعلى ياپون حكومتى طرفدان قاماققا آلينمشدر. باشدا بر باشقورت جماعت خادمى بولغانلغينى ادعا ايتب اورتاغا چيققان بوكشى داها سوڭرا أوزينى يراق شرقداغى بوتون ايديل-اورال توركلەرينگ رهبرى شكلنده كورسەتيشكه اوروندى.

عبدالحى قوربانعلى «يەڭى ياپون مخبرى» مجموعەسى باشندا توراراىدى...

تورلو يوللار ايله مهماننوازلغندان استفاده ايتديكى مملكت مؤسسا-تينى اغفال وه استفادەگه اورونغان بوكشى، يالغانچيلق آرقاسندا قوروب آلغان بو وضعيتينى بوتون تورك-اسلام دنياسندا استفاده ايتشگەدە اوروندى.

او، گويا اتحاد اسلام جريانى مروجى بولغان بولوب، هەر قانداى بركوروشله بو جريانغا قيمت بيريب يورگەن بعضى بر ياپون محافلينى اغفال ايتب كيلگەنى كبى، اسلام دنياسندا دا تورلو ياڭليش فكرلەر توغدوروشغا اوروندى. سوڭ وقتلار او أوزينى توركستان ملتچيلەرى باشلوغى ديب كورسەتيش كبى يەڭى بر اويدورماچيلق دا چيقارغان ايدى. ياپون حكومتى طرفدان سالينماقدا بولغان توكيو مسجدى تمل تاشى قويو مناسبتيله سويلەگەن بر نطقندا دا أوزينگ توركستان سياسى مهاجرلەرى رئيسى ايكەنلگينى سويلەگەن. بو نطق ياپون تەلغراف آژانسلارى واسطەسيله بعضى آوروپا غازيتالارى، او جملەدەن پاريس غازيتاسى «تاڭ»دا دا باسيلدى. باش محرريمز چوقاى اوغلى مصطفى بيك «تاڭ» غازيتاسى باشقارماسينا مكتوب يازيب، بو عبدالحى قوربانعلى ادعاسينگ يالغان ايكەنلگينى وه اونگ حقيقتدا كيم ايكەنين بيلديردى. بو مكتوبده او كشينگ توركستان ايله قطعياً علاقەسى بولماغانلغى وه اتحاد اسلامچيلق فكرينى ده آلدامچيلق اوچون قوللانيب يورگەنلگى بيلديريلگەن ايدى.

اوزاق شرقدان آلنغان معلوماتلارغا قاراغاندا، عبدالحى قوربانعلى نگ قامالیشيغا، اونگ مسجد پردەسى آرتندا يوروتوب كيلديگى بر قانچا خيانتلەرينگ آچيليب قالغانلغى سبب بولمشدور.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

توركستان خبرلەری

توركستانڭ انابتلی كشیلەری— موسقوا «پراودا»سی، ۲۲ مای تأریخلی نسخەسندا، شو باشلوق آستنداغی بر یازیدا «قازاغستان عالی شوراسی»غا كورسەتیلگەن نامزدلەردەن ستالین، مولوتوف، یەژەف وە باشقالارندان سوگرا كیلەتورغان اسملەرنی كیترەدر. مەنە ایمدی «قازاغستان انابتلیسی» قیلیب عالی شوراغا كورسەتیلگەن بو كشیلەر:
۱) بالخاش رایوننداندان ستاخانوفچی—قولخوزچی آلەمان آلراخوانوف، ۲) تیمریول سایلاو دائرەسندەن (بو رایونڭ قایدا ایكەنینی بیلالمادیق) نشانلی ماكینیست آستیوكوف، ۳) قویبیشەف رایوندان (سەمەیدە) معلمە لیدیا نیقولایەونا كومار، ٤) مای قودوق دائرەسندەن(قاراغاندی) معدن اوجاغی ماكینەچیسی—ستاخانوفچی توتەیەف، ٥) زیریان دائرەسندەن دوتسەنقو، ٦) قیزیلجار دائرەسندەن ماكینیست دیمیتری روزایەف، ۷) ریددەر دائرەسندەن ستاویتسكی، ۸) قوستانای دائرەسندەن معلمە میخەیەوا، ۹) لەنین دائرەسی(آقتوبەدە)ندەن ماكینیست گلوخوف، ۱۰) بالخاش بویی دائرەسندەن رادیشچەف، ۱۱) بەرتیس دائرەسندەن زووزیكین، ۱۲) چیمكەنت قورغاشین ایشخانەسندەن پەرەوودكین، ۱۳) دزیرجینسكی دائرەسی(چیمكەنتدە)ندەن ستاخانوفچی اورازعلی اوغلی بایتورسوق.

توركستانی توركستانلی بولماغان یاتلارنڭ بیلەب اوتورغانلیغینی كورسەتو اوچون بوندان دا آیدین بر اثبات كیرەكمی؟..

میرزویان قایدا قالدی؟

موسقوادان پاریسدەگی «تاڭ» غازیتاسینا بیلدیریلدیگینە كورە(۱۹۳۸ ۳ ایون) قازاغستان فرقە مركزینڭ باش كاتبلگی یرینە نیقولای سكووارتسوف دیگەن بریسینڭ كیلیب قالغانلیغی آڭلاشیلادر. بو خبرنی بیروچی «تاڭ» غازیتاسی اوندان اولگی قازاغستان فرقە مركزی باش

كاتبی ئەرمەنی میرزویاننڭ قایدا یوقالیب كیتكەنینی بیلمەگەنلگینی قید ایتەدر.

بونگلە ساویتلەر اتفاقینا كیرگەن اون غیرروس اتفاق جمهوریتینڭ ۱۹۳۷نچی یىلی آپریل آیینا قادار ایش باشندا بولوب كیلگەن فرقە مركزی باش كاتبلەرندەن ایكیسینڭ گنە وظیفەسی باشندا قالا بیلگەنلگی آڭلاشیلماقدادر، كە بونلار گورجستان فرقە مركزی باش كاتبی لاورەنتی بەریا ایلە آذربایجان فرقە مركزی باش كاتبی باغیروف در.

موسقوانڭ أڭ بویوك بناسی توركستان مەرمەرلەریلە سالینماقچی

موسقوادا قورولماقدا بولغان «ساویتلەر اویی» دنیانڭ أڭ بویوك بنالارندان بری بولاجاقمش. بو بناغا غازغان مەرمەرلەری قوللانماقچیدر-لار. اونگچون أوزبیكستان محلی صناعت خلق قومیسارلغی موسقواغا مەرمەر یتكیزیب بیریش اوچون قورولوش أدارەسی ایلە شرطنامە توزمش. خبر بیریلدیگینە كورە، مەرمەر تازیشنی تشكیل ایتیش وە قازیلغانلارینی ایشلەتیش اوچون أوزبیكستان خلق قومیسارلاری شوراسی وكیلی مهندس آلعریروف غازغان كانلاریغا جوناب كیتمشدر(«ق.أوزبیكستان»۱۰۳۳۸).

عینی غازیتادا بیلدیریلدیگینە كورە، اورتا آسیا ژەئولوژی قیدیریش ترەستی «كەمچیل ماتەریاللار» بولومی هەر یل قولخوزچیلاردان، آغرا-نوملاردان یەگی كانلارنی كورسەتیب یازیلغان اونلاب خط آلماقدا. كوپ كشیلەر خط بیلەن برگە تاپیلغان ماتەریاللارنڭ نمونەلەرینی هەم قوشوب یوبارماقدا ایمشلەر. شوندای یوللار بیلەن كوپ گنە كەلتە كانلار تاپیلغانلغینی بیلدیروچی خبردە: «قولخوزچی بیردی اوغلی‌شپات كانینی كورسەتیب بیردی. تاغ ایشلەرینی آلیب باروچی آرتەل جینگیر تاش آلتین گوگورت كانینی تاپدی. قدمجای كانینڭ اونباشیسی كوسوف قوتوربولاق سورمەكانینی آچدی. آوجی مەدیانیك آلای‌تاغی چوققیسیدا مولیبدەن وە مەرگمش كانلارینی كورسەتیب بیردی.

دهقان كه‌پوف چاتقال رایونیدا كه‌تته سورمه كانینی تاپقان ایدی. بو سورمه كانی أوتكه‌ن یلنگ آخریغاچا آنچاغنا خام اشیا بیردی.

ژه‌ئولوژی قیدیریش تره‌ستی بیرآستی بایلیقلارینی تاپیشدا یارده‌م بیریشكه چاقریب قولخوزچیلارغا قاراتا مخصوص مراجعتنامه چیقاردی. «كه‌مچیل ماته‌ریاللار» تره‌ستی قیمتلی ماته‌ریاللارنگ نمونه‌له‌رینی تاییارلاب چیقارادی. بو نمونه‌له‌ر أهالیگه ماته‌ریاللارنی تاپیشدا یارده‌م بیره‌دی» دیلمه كده‌در.

«یه‌گی فه‌رغانه» تیوه‌ره‌گیده‌گی «یاوز دوشمانلار»

«قیزیل أوزبیكستان»نگ ١.٢.٣٨ تأریخلی سانندا باسیلغان «خلق دوشمانلارینی آخریغاچا قیریب بتیره‌میز» باشلیقلی مقاله‌ده، بیلدیریلدیگینه كوره، یاقیندا فاش قیلنغان اكمل اكرام، فیض‌الله خواجه وه كریم اوغلی عبدالله‌لارنگ خوقنداغی دوستلاری میرزاجان اوغلی، حسین بای اوغلی، مه‌مه‌رسول اوغلی وه نصر اوغلی‌لاری صناعت، قیشلاق خوجالیغی وه مدنیت ساحه‌سیدا غنا عكس‌الانقلابی زیانچیلیق قیلماقله قالمای، بولار أوزله‌رینگ قوته‌رره‌وولوسیون مقصدلاری اوچون «یه‌گی فه‌رغانه» غازیتاسیدان هه‌م فائده‌له‌نیشگه اورونغانلار ایمش. بو «یاوز دوشمانلار» «یه‌گی فه‌رغانه» غازیتاسی مخبرله‌ری قاتارینی قوزی اوغلی تاجی، تاشمه‌ت‌اوغلی قادر، تاشمه‌ت اوغلی نجم‌الدین، عبدالرحمان اوغلی وه باشقا شولارغا اوخشاغان «ملتچی یات عنصرلار بیله‌ن بولغاب، قولله‌كتیف وه ایشچی - دهقان مخبرله‌رینگ انقلابی هوشیارلیقلارینی أوتمه‌سله‌شتریشكه حركت قیلیب» شو مقصد بیله‌ن گه‌پله‌ر اویوشتورغانلار ایمش. «یه‌گی فه‌رغانه»نگ تیوه‌ره‌گیگه توپلانغان خوقنداغی «بورژوآ ملتچیله‌ر، یات عنصرلار وه یاوز دوشمانلار»نگ قاندای عاقبتگه اوچراغانلیقلارینی «قیزیل أوزبیكستان» غازیتاسینگ سرلوحه‌سنداغی سوزله‌رده‌ن ده آگلاو ممكندر.

*

«ساویت توركمه‌نستانی»نگ ١٤.٢.٣٨ تأریخلی سانندا بیلدیریلدیگینه كوره، سایات رایونی غازیتاسی محرری بیكدوردی عكس‌الانقلابچی عوض اوغلی یازی، محررله‌رده‌ن صفراوغلی، حالمراد اوغلی عبدالمحمد، یازی آمان، غوض اوغلی پولات كبی ساویت دوشمانی عنصرلار ایله ایناچلی قاتناشیق یاساب، محررلگی آستندا چیققان سایات غازیتاسندا «آچیقدان-آچیق پرووقاسیون وه تهمتلی ماته‌ریاللار چاپ ایتیب كیلگه‌نلگی» سببلی فرقه‌دان چیقاریلیب، «تهمتچی‌یولداشلاری» ایله برلكده مسئولیتگه تارتیلمشدر.

یه‌گی قادرولار

شویل یانوارنگ ٧سنده عشق آبادده‌گی توركمه‌نستان یوقاری اوبا خوجالغی قوممونیست مكتبینی ٩٩كشی بتیره‌مشدر. بولارنگ ٨٣ی اساسی بولومنی، ١٣ ی‌قومسومول بولومینی قورتارمشدر. ٩٩ یه‌گی قادرونگ ٣٣ی فرقه اعضاسی، ٢١ی فرقه نامزدی وه باشقالارینگ باریسی، یعنی ٤٥ی، قومسومول اعضالاری ایمیش. مكتبنی موفقیتله بتیرگه‌نله‌رده‌ن تاشلی اوغلی، قارا اوغلی، بشیم اوغلی، طاهر اوغلی، دوردی اوغلی، خواجه‌نیاز اوغلی، صفر اوغلی‌لاردان عبارت بر توپار توركمه‌نستان رایونلاریغا مسئول ایشله‌رده چالیشماغا یوللانمشدر. بتیروچیله‌ر آراسندا تراپه‌ونیقوف، نیقونیوك كبی اسمله‌ر ده اوچراتیلماقدا بولغانیدان، ٩٩ یه‌گی قادرودان قانچاسینگ توركستانلی ایكه‌نلگی آنیق ایمه‌سدر. («ساویت توركمه‌نستانی» ٩ وه١١ یانوار ١٩٣٨).

توركمه‌نستان خلق خوجالیق حسابات أداره‌سی ١٩٣٧نچی ییلی حسابات ایشچیله‌ری تاییارلاماق اوچون ١٠ آیلق، ١١ آیلق وه ٢ آیلق قیسقا مهلتلی برنیچه قورس آچمشدی. بو قورسلاردان ٢٤ رایون اینسپه‌كتوری وه ٢٢ قضا اینسپه‌كتوری حاضرلانمشدر. بولاردان باشقا ٤١ رایون اینسپه‌كتوری وه بودجه ایشچیله‌ری تاییارلانمشدر. بو معلوماتنی بیروچی «ساویت توركمه‌نستانی»(٢٠.١.٣٨)، قیسقا مدتلی قورسلارنی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بتیروچیلەرنگ ملیتی حقندا سوز آچمای، شو یل آچیلماقچی بولغان قورسلار حقندا توبەندە گیچە یازماقدادر:

«حساب ایشچیلەری کوب کیرەك بولغانلغی سببلی خلق خوجالق حسابات أدارەسی ۱۹۳۸نچی یلدا ینە دە برنیچە قورس آچماق چارەلەرینی بەللەدی. ۱۰ وە ۱۱ آیلق قورسلار آچیب، بولاردا خلق خوجالیغینی حسابە آلیش ایشلەری بویونچا ۵۰ رایون وە قضا اینسپەکتوری تاییارلاناجاق. بو قورسلاردان باشقا دا رایونلار اوچون یرلی خلقدان ۲۰ آداملق قورس آچیلاجاق. رایون وە قضا اینسپەکتورلارندان وە بودجە ایشچیلەرندەن ۷۵ آدام تاییارلقدان کیچیریلەجەك. رایون وە قضا اینسپەکتورلارینی تاییارلایاجاق قورسلار فیورال آیندا آچیلاجاق.»

ینە شو عشق آباد غازیتاسینگ ۲۷.۱.۳۸تأریخلی سانندا بلدیریلدیگینە کورە، تاشخوضداغی فەلدشەرلیك مکتبینگ ۳نچی قورسندا اوقوغان ۱٤ اوقوچی یانوارنگ ۱۱ندە اوقونی قورتارمشدر. اوقونی موفقیتلە بتیرگەن بیك تیمور اوغلی، احمدخان اوغلی وە بایجان اوغلی لاری هەر تورلو طب کتابلاری ایلە سیلانمشلار. اوقونی «اعلا» ایلە بتیرگەن عاشر اوغلی عشق آباددەگی طب اینستیتوتیگە اوقوغا یوللانمشدر. قالغانلارنگ باریسی تاشحوض دائرەسیلە اونگ رایونلارندا ایشلەیەجە کلەرەش.

قازاغستان قوممونیست آویل چاراوچلق مکتبی دیرەکتوری کولیتوفنگ «سوسیالیستیك قازاغستان»نگ ۱۷.۱.۳۸ تأریخلی سانندا باسیلغان بر یازوسندا بلدیریلدیگینە کورە، غینوارنگ ۱۵ندە مذکور مکتبنی ۱۰۱ آدام بتیرمشدر. بولار آراسندا کوستیچین، زویەف، درەوا، موسەروف، کوردیوکوف کبی یابانچی اسملەر دە اوچراتیلماقدا بولغانیدان، ۱۰۱ یاش قادرودان قانچاسینگ تورکستانلی ایکەنلگی ایمدیلیك معلوم ایمەسدر. کولیتوفنگ یازوسی: «بویل مارت-آپریل آیلاری ایچندە مکتبیمز آویل خوجالیغینا تاغین ٤٠ یەگی قادرو تاییارلاب چیقارادی» دیگەن جملە ایلە بتمیشدر.

«قیزیل أوزبکستان»نگ ۳.۲.۳۸ تأریخلی سانندا، «یوقاری معلوماتلی قادرولار» باشلیقلی یازودا بلدیریلدیگینە کورە، ۱۹۳۷نچی یلنگ مارت، ایول وە نویابر آیلاریدا اورتا آسیا دولت اونیوەرسیتەسینگ بیئولوژی، کیمیا وە فیزیك - ماتەماتیك فاکولتەلەرینی ۱٦٥ ستودەنت بتیریب چیقمشدر.

مارتدا ۵۳ ستودەنت دولت امتحانینی بیرگەن. بولارنگ ۳۸ی بیئولوژی وە ۱۷سی کیمیا فاکولتەسندەن. بیئولوژی فاکولتەسینی تمام قیلغان ۳۸ ستودەنتنگ ۲۳ی وە کیمیا فاکولتەسینی بتیرگەن ۱۷ ستودەنتنگ ٦سی خاتن-قیزلاردر. مارتدا اونیوەرسیتەنی تمام قیلغان ۵۳ ستودەنتنگ ۱۵ی تورکستانلی بولوب، بولاردان نظرمحمد اوغلی، ع.عابدجان اوغلی، ع. بیك کوز وە یەسیم اوغلی لاری اعلا درجە ایلە بتیرمشلەردر.

ایول آیندا اونیوەرسیتەنی ۷۰ کشی بتیریب، بولاردان ۳٦سی بیئولوژی، ۲۹ی کیمیا وە ۵ی فیزیك - ماتەماتیك فاکولتەسینی قورتارمشدر. ایولدا اونیوەرسیتەنی بتیرگەن ۷۰ ستودەنتنگ ۲۲سی تورکستانلی بولوب، بولاردان ۸ کشی یعنی ع. عثمان اوغلی، م. احمداوغلی، صادق اوغلی، آوراموف، م. احمد اوغلی، عبدالرزاق اوغلی لاری (کیمیا فاکولتەسیدە)، مرادبیك اوغلی، وە م. سلطان اوغلی لاری (بیئولوژی فاکولتەسیدە) برنچی درجە دیپلوم آلمشلاردر.

٤٠ ستودەنت دە تاشکنددەگی اورتا آسیا اونیوەرسیتەسینی اوتکەن یل نویابر آیدا بتیریب چیقمشدر. بولارنگ ۱۷سی بیئولوژی، ۲۰سی کیمیا وە ۳ی فیزیك - ماتەماتیك فاکولتەسینی قورتارمشدر. نویابردە بتیریب چیققان ٤٠ ستودەنتنگ ۱۹ی تورکستانلی بولوب، کیمیا فاکولتەسی طلبەلەریدەن س. حسن قیزی ایلە عثمان قیزی اعلا ایلە بتیریب، برنچی درجە دیپلوم آلمشلاردر.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Buchdruckerei „VIKTORIA“ GmbH., Charlottenburg 1, Spreestraße 8
مسئول مدیری: دوقتور طاهرشاکر.
(4184)

Yach Turkestan

Juin 1938 (Le Jeune Turkestan) No. 103

Revue mensuelle

Organe de la lutte nationale pour l'indépendance du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokai-Oghly**

يوليمزغا توغرو كيلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعەمزنگ بيتلەرى آچيقدر. باسيلماغان يازولار قايتاريلماس.

آبونه شرطلارى:

ييلليغى 120 فرانسز فرانقى، آلتى آيليغى 65 فرانق، اوچ آيليغى 35 فرانق.

—∞—

باشقارمادان: ١ — ناغويا(يابونيا)دا معلم باى محمد بيك گە؛ يوللاديغڭز بر ييللق آبونە ايريشدى. مجموعە يەڭى آدرەسڭزگە كوندەريلمەكدەدر.

٢ — مشهدده عبدالواحد افنديگە؛ يوللاديغڭز يورتداشلاريمزنڭ خطيلە أوز مكتوبڭز وقتندا ايريشكەن. مكتوبڭزدە اظهار ايتديككز تيلەكڭزنى اورونغا كيلتريب توروبمز.

٣ — پشاورده حبيب الرحمن افنديگە؛ 18. V. 38 تاريخلى مكتوبڭزنڭ ٣ نجى بيتندە بيلديرگەن تيلەكڭزنى اورونغا كيترەبيلو اوچون حركتكە كيريشديك. نتيجەسينى تيزرەك بيلديروگە اورونورمز.

٤ — مونستەردە پروفەسور دوقتور ريخارد شميد افنديگە؛ مونستەر دارالفنونى شرق سەمنارى نامينا قيلغان أوتونچڭزنى سەوينچلە بەجەرمەكچيمز. مجموعەميزغا قارشى كورسەتيلگەن علاقەنى تقدير ايتەميز.

٥ — «ياش توركستان»نڭ 104 وە 105 نجى سانلارى بيرلەشتريليب آوغوستنڭ اورتاسندا چيقاريلاجاقدر.

مجموعەمزغا تيىشلى هەر تورلو يوللانمالار اوچون آدرەس:

Mustafa Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France